

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMI MARKAZI

Q.M. ABDULLAYEVA, X.SH. BOBOXONOVA,
M.M. ISMOILOVA, N.S. GAIPOVA

BICHISH-TIKISHNI O‘RGATISH METODIKASI

Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma

Qayta ishlangan 2-nashri

TOSHKENT — «ILM-ZIYO» — 2010

*Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi ilmiy-metodik
birlashmalari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Kengash
tomonidan nashrga tavsiya etilgan.*

Taqrizchilar: *M.Y. Ismoilova* — pedagogika fanlari nomzodi;
M. Tursunxo'jayeva — 1- Toshkent pedagogika
kolleji oliy toifali o'qituvchisi;
K.K. Po'latov — Mirobod sanoat kasb-hunar
kolleji direktori;
Sh.S. Sharipov — Nizomiy nomli TDPU do-
tsenti, p.f.n.

Ushbu o'quv qo'llanma «Maktabdan va sinfdan tashqari ishlar»
yo'nalishi, «Bichish-tikish, kashtachilik, pazandachilik to'garak ishi»
mutaxassisligi bo'yicha pedagogik kasb-hunar kollejlarining dasturiga
muvofiq yozildi.

Qo'llanma pedagogik kasb-hunar kollejlarining o'quvchilariga
mo'ljallangan.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» va hukumatimiz tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirishga qaratilgan qarorlari ta'limga berilayotgan yuksak e'tibor namunasidir. Bu hujjatlar O'zbekistonning har jihatdan taraqqiy etishini ta'minlabgina qolmay, shaxs va inson omiliga katta e'tibor berishni taqozo qiladi va hamma sohada o'zgarishlar bo'lishini nazarda tutadi. Yuz berayotgan barcha yangiliklar va o'zgarishlarni, bozor iqtisodiyotining o'ziga xos talablarini hayotga tatbiq etgan holda pedagogika kasb-hunar kollejlari turli kasblar bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash ko'zda tutilgan. Hozirda maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda to'garak rahbarlarini tayyorlaydigan pedagogika kasb-hunar kollejlari faoliyatini rivojlantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi.

«Bichish-tikishni o'rgatish metodikasi» tikuvchilik kasbi to'garak tashkilotchisini tayyorlashda mutaxassislik fani hisoblanadi va barcha maxsus fanlar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Bu fan bo'lajak to'garak rahbarlariga bichish-tikish to'garagi jarayonida to'garak a'zolarini har tomonlama tarbiyalash, ularda tikuvchilik kasbi bo'yicha zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish yo'l-yo'riqlarini o'rgatadi.

Yosh avlodning har tomonlama yetuk bo'lishi ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish hamda fanlarni o'zlashtirish bilan cheklanmaydi. Bichish-tikishni o'rgatish fanidan olgan bilimlarini mustahkamlash maqsadida pedagogika kasb-hunar kolleji o'quvchilari 1—3-bosqichda maktablarda, yoshlar uylari qoshida faoliyat ko'rsatayotgan to'garaklarda amaliyot o'tkazadilar. Amaliyotning maqsadi to'garak a'zolarini maktabdan va sinfdan tashqari ta'lim jarayonida tayyorlanish, maxsus fanlardan olgan bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatlarini yaratishdan iboratdir. Bu davrda bo'lajak to'garak rahbarlari bichish-tikish to'garagi a'zolarining faoliyatlarini kuzatish, qiziqishlarini o'rganish, tikuvchilik to'garaklarini tashkil etish, tajriba mashg'ulotlarini o'tkazish orqali kasbni egallash bo'yicha faoliyatlarini sinaydilar.

Bichish-tikishni o'rgatish metodikasi qo'llanmasi kirish qismi va ikki bo'limdan iborat. Kirish qismiga fanning dolzarbligi, unga qo'yilgan Davlat talablari, maqsad, vazifalari haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan. I bo'limda bichish-tikish to'garagi jarayonida tarbiyalash, o'quv reja, dastur, taqvim-mavzu rejasi, to'garak rejasi, uni tuzish, to'garak mashg'ulotlari turlari, mehnatni tashkil etish shakllari, o'quv yiliga, mashg'ulotga tayyorlanish, kuzatish va tahlil etish, kasbga yo'llash, ijodiy ko'rgazmalar tashkil etish metodikasi kabi mavzular o'rganiladi.

II bo'limda bichish-tikish to'garagi uchun moddiy baza, tikuvchilik gazlamashunosligi, asbob-uskunalari va ularni ishlatish, ayollar, bolalar yengil kiyimlarini loyihalash va tikuvchilik texnologiyasi asoslari, bolalar ish fartugi, tungi ko'ylagi, belli kiyimlarni, ayollar va bolalar xalati, milliy ko'ylagi, lozimini bichish-tikish, ta'mirlashni o'rgatish metodikasi mavzulari kiritilgan.

Maktabdan va sinfdan tashqari ishlar bo'yicha Davlat ta'lim standarti va o'quv rejalari, «Bichish-tikishni o'rgatish metodikasi» fani bo'yicha Davlat talablarida o'quvchilar egallashlari kerak bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka mazmuni yoritilgan. Fanni o'rganish natijasida bo'lajak to'garak rahbarlari quyidagilarni bilishlari, ko'nikmaga ega bo'lishlari kerak:

- to'garak a'zolarini manbalar ustida mustaqil ishlashga o'rgatish;

- davlat talablari asosida fan dasturlarini tuzish;

- har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish maqsadida davlat siyosatini amalga oshirish;

- to'garak a'zolarining bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish;

- ta'lim oluvchilarning o'qishi, sog'lig'i, dam olishi uchun sharoit yaratish;

- bichish-tikishni o'rgatish to'garagi rejasini tuza olish;

- bichish-tikish to'garagini tashkil eta olish;

- tikuvchilik materiallari, tikuv mashinalari bilan ishlay olish;

- to'garak a'zolarini ehtiyoj va qiziqishlarini qondirish;

- ayollar va bolalar yengil kiyimlarini loyihalash, badiiy bezash va andaza asosida tika olishni o'rgatish;

- o'qitish va tarbiyalash sifatini yaxshilash maqsadida o'quv-tarbiya va metodik ishlarni takomillashtirish;

- iqtisodiy savodxonlik, fikrlash va madaniyatlilikni tarbiyalash;

- to'garak a'zolari bilan olib boriladigan ishning yanada samarali shakllarini izlash bo'yicha ishlarni tashkil etish;

- to‘garak a‘zolari bajargan ishlarini baholay olish;
- iqtidorli to‘garak a‘zolarini aniqlash va ular bilan ishlash;
- to‘garak a‘zolariga tikuvchilik buyumlarining turlari va ularga qo‘yiladigan talablar haqida ma‘lumot berish.

«BICHISH-TIKISHNI O‘RGATISH METODIKASI» FANINING MAQSADI, VAZIFALARI

Maktab o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini to‘g‘ri tashkil etish, ularni kasbga yo‘llashda, fanlardan olgan bilimlarini kengaytirishda vaqtni bekor o‘tkazmaslik, mehnat tarbiyasi, maktabdan va sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati katta. «Bichish-tikishni o‘rgatish metodikasi» fanini o‘qitishdan maqsad bo‘lajak to‘garak rahbarlariga to‘garak a‘zolarining bo‘sh vaqtlarini tashkil etishni, ularga qo‘shimcha ta‘lim-tarbiya hamda boshlang‘ich kasb-hunar to‘g‘risida tushuncha berish, ko‘nikma hosil qilish va ularni to‘garakdagi faoliyatlarini boshqarishni o‘rgatishdan iboratdir. Fanning asosiy vazifasi quyidagilardan iborat: bo‘lajak to‘garak rahbarlariga tikuvchilik ustaxonasining moddiy bazasi, jihozlanishi, kiyimlarni tikishda qo‘llaniladigan ish turlarini bajarish va kiyimda qo‘llash, yengil kiyimlarning xillari, ularning andazalarini tayyorlash, bichish-tikishda qo‘llaniladigan texnologik jarayonlarni o‘rgatish orqali kasbiy tayyorligini yaxshilash, bilim doirasini kengaytirish, zamonaviy ishlab chiqarish asoslari haqida ma‘lumotga ega bo‘lish, unumli mehnat asosida mehnatga ijodiy munosabatni shakllantirish yo‘l-yo‘riqlarini o‘rgatishdan iborat.

Maktabdan tashqari ta‘lim uzluksiz ta‘lim tizimining tarkibiy qismi bo‘lib, qo‘shimcha ta‘lim-tarbiya, boshlang‘ich kasb-hunarga yo‘naltirish, o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini tashkil etishning ommaviy sport, madaniy-estetik, xalq hunarmandchiligining mavjud turlari va shakllarini tanlash hamda amalda joriy etish vositasini bajaradi.

O‘zbekiston Respublikasining maktabdan va sinfdan tashqari ta‘lim to‘g‘risidagi Nizomida quyidagi umumiy qoidalar berilgan:

1. Maktabdan va sinfdan tashqari ta‘lim O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, «Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ga muvofiq tashkil etiladi.

2. Maktabdan tashqari ta‘lim muassasasi uzluksiz ta‘lim tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi.

3. Har bir o‘quvchi jinsi, tili, yoshi, irqi, milliy mansubligi, dinga munosabati, xizmati, turar joyidan qat‘i nazar maktab-

dan va sinfdan tashqari ta'lim muassasalarida ta'lim olishga teng huquqlidir.

Maktabdan va sinfdan tashqari ta'lim to'g'risidagi Nizomda quyidagi maqsad va vazifalar belgilangan:

- maktabdan tashqari ta'lim bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, markazlari muassasalarida amalga oshiriladi;

- maktabdan tashqari ta'lim bolalar va ularning ota-onalari xohishiga asosan ixtiyoriy ravishda xohlagan turda va tilda olib borilishi ta'minlanadi;

- yo'naltirilgan to'garaklar belgilangan talab va ehtiyojlarni hisobga olgan holda tashkil etiladi;

- maktabdan tashqari ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga davlat ta'lim talablari asosida bilim berish, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish, O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi va demokratiya tamoyillari, madaniyatimiz, tilimizga hurmat ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Maktabdan tashqari ta'limning asosiy vazifalari:

- shaxsning maktabdan tashqari ta'lim olishi bo'yicha huquqini ro'yobga chiqarish;

- maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya sohasida davlat siyosatini amalga oshirish;

- maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya mazmunini muntazam yangilab borish;

- o'quv-uslubiy majmualarni hamda ta'lim jarayonini o'quv adabiyotlari, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash;

- o'quvchining bo'sh vaqtini tashkil etishda xalq hunarmandchiligining mavjud turlari va shakllarini tiklash;

- to'garak a'zolarini o'qitish, tarbiyalash sifatini yaxshilash maqsadida o'quv-tarbiyaviy va uslubiy ishlarni takomillashtirish;

- iqtisodiy savodxonlikni, iqtisodiy ongini, fikrlash hamda madaniyat darajasini oshirish;

- ta'lim oluvchilar va to'garak rahbarining ishlashi, o'qishi, sog'lig'i va dam olishi uchun zarur sharoitlar yaratish.

Maktab o'quvchilarini kasbga yo'llash, tanlagan kasbi bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirish, ijodiy faoliyatlarini kengaytirish faqat darslarda fanlarni o'rganish jarayonida emas, balki maktabdan va sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda ham hisobga olinadi. Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiya jarayonida mehnatga tayyorlash, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilish imkoniyatlari kengayadi. Maktabdan va sinfdan tashqari

marshg'ulotlarni rejalashtirishda to'garak a'zosi qiziqishlarining hisobga olinishi ixtiyoriylikka zamin yaratadi. Shuningdek, mehnat ta'limi jarayonida olgan bilimlarini mustahkamlash, ularning bo'sh vaqtlarini to'g'ri, rejali o'tishini ta'minlash va turli kasblarni egallash imkoniyatlari katta bo'ladi. Bichish-tikish to'garagi jarayonida to'garak a'zolariga tikuvchi kasbi sirlari o'rgatiladi.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalari to'garak qatnashchilarini doimiy ravishda fan va madaniyatning so'nggi yutuqlaridan xabardor qilib turish, ular ongini ijodiy ishlar va tarbiyaviy tadbirlar bilan band qilish tarbiya ishlarida muhim o'rin tutadi. To'garak qatnashchilarida mustaqillik tushunchasi shakllangan bo'lishi, ular Davlatimiz ramzlari, madhiyasi, urf-odatlarimizni, milliy kiyim tarixini bilishlari shart. O'quvchi qaysi to'garakka qatnashishidan qat'i nazar, shu kasb yoki hunar to'g'risida boshlang'ich ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Sinfdan va maktabdan tashqari muassasa tarbiyachilari jamoasi oldida doimo to'garak a'zolariga umuminsoniy axloq qoidalari, milliy hunarmandchilik asosida hayot kechirishni o'rgatishdek muhim vazifa turadi.

«Bichish-tikishni o'rgatish metodikasi» fanini o'qitish jarayonida shu talablarni o'zida mujassamlashtirgan to'garak rahbarlarini tayyorlash ko'zda tutiladi. Shunday ekan, maktabdan va sinfdan tashqari ta'limni rivojlantirish, uning tuzilmasi va mazmun-mundarijasini takomillashtirish vazifalarini hal etish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

- ta'lim berish va kamol toptirishga yo'naltirilgan xizmatlar ko'rsatuvchi muassasalar tarmog'ini kengaytirish va bunday xizmatlar turini ko'paytirish;

- milliy pedagogik qadriyatlarga asoslangan va jahondagi ilg'or tajribani o'zida mujassamlashtirgan dasturlar va uslubiy materiallar ishlab chiqish;

- to'garak a'zolarining bo'sh vaqtini tashkil etishning, shu jumladan, xalq hunarmandchiligining mavjud turlari va shakllarini takomillashtirish, milliy turlari va shakllarini tiklash hamda amaliyotga joriy etish.

I BO‘LIM

BICHISH-TIKISHNI O‘RGATISH METODIKASI BO‘YICHA UMUMIY MASALALAR

1.1. Bichish-tikish to‘garagi haqida ma‘lumot

Kiyimlarni bichish-tikish kasbi juda qadimiy va zaruriy mehnat turi hisoblanadi. Kiyimning asosiy vazifasi odam tanasini atrof-muhitning turli nomaqbul ta’sirlaridan muhofaza qilish va bezatish hisoblanadi. Kiyimning paydo bo‘lganiga juda ko‘p asrlar bo‘lgan. Uning paydo bo‘lishi ob-havo sharoiti, ishlab chiqarish kuchlari, vositalarining rivojlanishi bilan bog‘liq. Tikuvchilik kasbining paydo bo‘lishi G‘arbiy Yevropada XII asrga, Rossiya shaharlarida esa XIV asrga to‘g‘ri keladi. Qadimgi Rossiyada kiyimni «portishe», kiyim tikadigan ustalarni esa «portnoy» deb atashgan. XIV asrdan «platye» so‘zi ishlatila boshlandi.

Kiyimni bichish birinchi bo‘lib Sharqda paydo bo‘lsa-da, soha sifatida u Yevropada rivojlandi.

Bichish tizimini birinchi bo‘lib 1818- yilda fransiyalik Mishel ismli kishi ixtiro etgan. Shu tariqa bichish-tikish kasbiga eng kerakli hunar deb qaralib kelinmoqda.

Tikuvchilik o‘zbek xalqining eng qadimdan o‘rganib kelgan hunarlaridan biriga aylandi. Hunar o‘rgatish va o‘rganishning fazilati haqida allomalarimiz o‘z asarlarida juda ko‘p yozganlar. Masalan, Abdurahmon Jomiy yoshlarga murojaat qilib shunday degan edi:

Oltin topmagin-u o‘rgangil hunar,
Hunarning oldida pastdir oltin — zar.

Hunar ado bo‘lmas boylikdir. U albatta yoshlikdan o‘rgatiladi. Donolar yoshlarga bu borada nasihatlar berganlar. Bir donishmand farzandlariga shunday nasihat qilgan: «Aziz farzandlarim, hunar o‘rganinglar, zeroqi, mol-dunyoga e’tiqod yo‘q va oltin-kumush safarda xatarlidir. Qaroqchilar o‘g‘irlab ketadi. Ammo

hunar qaynar buloq, tugamas davlatdir, agar hunarmand molidan mahrum bo'lsa, qayg'usi yo'qdir, chunki hunarning o'zi davlatdir. Hunarmand qayerga borsa qadrlanadi va uying to'ridan joy oladi. Hunarsiz odam esa, hamisha mashaqqat chekadi, tilanchilik qiladi». (*Sa'diy*. «Guliston va Bo'ston».)

Hozirda O'zbekiston Respublikasi maktablarida va maktabdan tashqari muassasalarida bichish-tikishni o'rgatishga, ya'ni tikuvchilik hunariga katta e'tibor berilmoqda. Bichish-tikish to'garagining ishini to'g'ri tashkil etish yoshlarimizning bo'sh vaqtini unumli va mazmunli o'tkazish, ularni kasbga yo'llash, ijtimoiy-foydali mehnat bilan shug'ullanish orqali o'z mehnatidan bahramand bo'lish imkoniyatini yaratadi.

To'garak jarayonida dastlab gazlama bo'laklarida mayda detallarni, uzellarni tayyorlaydilar, so'ngra ularni buyumda qo'llash orqali turli buyumlar yaratadilar. To'garak jarayonida bolalar, ayollar, erkaklar yengil kiyimlarini tikish bo'yicha ko'nikma, malakalarga ega bo'ladilar. Kiyim tikishda ixtiyoriylikni qo'llash orqali to'garak a'zolari ishlarini san'at darajasiga ko'tarish imkoniyatlari yaratiladi.

To'garak a'zolarining bajargan ishlaridan ko'rgazmalar tashkil etish — bu hunarni keng ommaga targ'ib qilish, o'z navbatida, to'garaklarga bo'lgan e'tiborni, bichish-tikish hunariga bo'lgan qiziqishni oshiradi, keng omma diqqatini jalb etish, to'garakka qiziquvchilarni ko'paytirish imkoniyatlarini yaratadi.

1.2. Bichish-tikish to'garagini tashkil etish

Maktabdan va sinfdan tashqari ta'limda yangi o'quv yili uchun to'garakka qabul qilish va uni tashkil etish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- 25—30- avgustda tashkiliy ishlar bo'yicha yig'ilish o'tkaziladi;
- yig'ilishda har bir to'garak a'zosi bilan suhbatlashiladi, maqsad va vazifalar, rejalar ko'rib chiqiladi;
- to'garak qatnashchilari bilan to'garak o'tkazish vaqti belgilanadi;
- to'garak mashg'ulotlari har yili 1- sentabrdan, kelasi yilning 31- mayigacha bo'ladi;
- mashg'ulotlar to'garak uchun tasdiqlangan reja asosida uch yilga mo'ljallanadi;

— to‘garaklarga asosan V—IX sinf o‘quvchilari jalb qilinadi. Undan yosh o‘quvchilar uchun bichish-tikish to‘garagi mashg‘ulotlari murakkablik qiladi;

— to‘garakni tashkil etishda xohlovchilarning yoshlarini hisobga olgan holda bir guruhga birlashtiriladi. Har bir guruhda 10—12 ta to‘garak a‘zosi bo‘lishi kerak. Guruhda sardor saylanadi;

— to‘garak qatnashchilarining mashg‘ulotlarga qatnashishlari navbatchilar orqali nazorat qilib boriladi;

— to‘garak rahbarida jurnal bo‘lib, to‘garak mashg‘ulotlarining hisoboti hisoblanadi;

— jurnalda o‘quv yili uchun to‘garak o‘quv rejasi, mashg‘ulotlarni o‘tkazish jadvali, soatlarning taqsimoti, xavfsizlik texnikasi qoidalar, to‘garak a‘zolarining ro‘yxati, to‘garak ishini tahlil qilganlarning fikr hamda mulohazalari va hokazolar o‘z aksini topadi.

Qabul qilingan o‘quvchilarga mashg‘ulotlar quyidagi metodika bo‘yicha o‘tiladi:

1. Haftasiga 1—2 marta 4 soatdan ma’ruza yoki to‘garak a‘zolari tomonidan amaliy ish o‘tkaziladi.

2. To‘garak a‘zolari tomonidan har kunlik bichish-tikish bo‘yicha mustaqil ish bajariladi.

3. Har bir to‘garak a‘zosining mustaqil bajargan uy ishini to‘garak rahbari tomonidan 100 foiz nazorat qilinadi.

4. Tikilgan buyumni namoyish qilish orqali baholash, rag‘batlantirish amalga oshiriladi.

5. To‘garak o‘tkazish joyi, vaqti aniq bo‘ladi: to‘garak mashg‘ulotlari birinchi yili haftasiga 2 marta 3 soatdan, 2—3- yillarda haftasiga bir marta 3 soatdan o‘tkaziladi.

6. Avvalgi o‘quv yilidagi ijodiy ishlardan namunalar, to‘garak boshlanganligi haqida e’lonlar osiladi.

To‘garak rahbari tomonidan to‘garak mashg‘ulotlariga yakun yasaladi, eng yaxshi ishtirokchilar, ularning ishlari ajratib olinadi.

To‘garak mashg‘ulotlari ko‘rgazma tashkil etish bilan yakunlanadi. Ko‘rgazmaga qo‘yilgan ishlarda albatta ushbu ishni bajargan to‘garak a‘zosining ismi-sharifi, yoshi, qaysi maktabda o‘qishi to‘garak rahbari tomonidan ko‘rsatiladi. Ko‘rgazmaga qo‘yilgan ishlar hay’at a‘zolari tomonidan baholanadi, rag‘batlantiriladi.

Shuningdek, to‘garak a‘zolariga tikuvchilik kasbini yanada yaxshiroq egallash uchun nima qilish kerakligi aytib o‘tiladi.

1.3. O'quvchilarni mashg'ulotlar jarayonida tarbiyalash

Bichish-tikishni o'rgatish to'garagini tashkil etishning asosiy maqsadi to'garak a'zolariga faqat tegishli bilim, ko'nikma, malakalarni berishdangina iborat emas, balki to'garak a'zolarida jamiyatimizda qabul qilingan axloq-odob qoidalariga mos keladigan e'tiqodni, ularning mehnatga, ijtimoiy, shaxsiy mulkka munosabatini, jamoa va uning a'zolariga bo'lgan ijobiy munosabatlarni, badiiy didini, iqtisodiy, jismoniy, axloqiy, milliy madaniyatini tarbiyalashdan iboratdir.

Ta'lim berish bilan birga tarbiyalashga katta ahamiyat berish kerakligini mutafakkirlar o'z davrida aytib o'tganlar. Kaykovusning «Qobusnoma», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig», Nosir Xusravning «Soadatnoma», Sa'diyning «Guliston va Bo'ston», Jomiyning «Bahoriston», Navoiyning «Mahbub ul-qulub», Ahmad Donishning «O'g'illarga nasihat» kabi asarlari maktabdan va sinfdan tashqari ta'lim-tarbiya ishlarida qo'llanilmoqda.

Abdulla Avloniyning 1913-yilda yozilgan, 1917-yilda ikkinchi bor nashr etilgan «Turkiy guliston yoxud axloq» asari XX asr boshlarida pedagogik fikrlar taraqqiyotini o'rganish borasida katta ahamiyatga molikdir. Ushbu asar axloqiy va ta'limiy asardir. Unda Abdulla Avloniy o'z ijtimoiy va axloqiy-ta'limiy qarashlarini bayon etadi. U odamlarni xulq, xatti-harakat nuqtayi nazaridan ikki guruhga bo'ladi, biri yaxshi xulqli kishilar, ikkinchisi yomon xulqli kishilardir. Haqiqiy insoniy axloqni o'zida barqaror qilgan yaxshi kishilar yoshlarga yaxshi ta'sir ko'rsatadi va ularni mehr-shafqatli, sofdil va maqbul bo'lib tarbiyalanishi uchun zamin hozirlaydi.

Axloq tarbiyasi insonlarga eng muhim, ziyoda sharaf, baland daraja beruvchi tarbiyadir. Shu bois to'garak jarayonida to'garak rahbari avvalo o'zi shaxsiy namuna bo'lishi, kiyinishi, so'zlashishi, o'zini tutishi bilan to'garak a'zolariga o'rnak bo'lishi kerak. To'garak jarayonida rahbarning vazifasi mehnat topshiriqlarini bajarishda shaxsning javobgarlik, vijdonlilik kabi xislatlarini, mehnat intizomiga amal qilgan holda jamoa bo'lib mehnat qilish malakasini, ijtimoiy mulkka g'amxo'rlik munosabatini tarbiyalashdan iboratdir. To'garak a'zolarini tarbiyalashning bir qator qonun-qoidasi bor:

1. Jamoa bo'lib mehnat qilish, topshirilgan ishga javobgarlik hissini tarbiyalash.

2. O'z-o'zini tanqidiy baholash va tanqidiy nazorat qilish, kamchiliklarga nisbatan muvofiqsiz bo'lish hisslarini tarbiyalash.

3. Ongli intizomni tarbiyalash.

4. Jamiyat va shaxs mulkiga g'amxo'rlik munosabatlarini tarbiyalash.

5. To'garak mashg'ulotlari jarayonida iqtisodiy, kasbiy, axloqiy, badiiy, milliy, jismoniy mehnat, mehnat madaniyatini shakllantirish kabi tarbiya usullarini qo'llash.

Endi bu tarbiyalash usullarini qanday yo'llar bilan olib borilishini ko'rib chiqamiz.

1. To'garak mashg'ulotlarida jamoa bo'lib ishlashda to'garak a'zolari bir-biriga yordam beradi. Ular ba'zi ishlarni birgalikda, bir-biriga yordam berib, ish o'rinlarini almashib, maslahatlashib bajarishlariga to'g'ri keladi. Bu imkoniyatlardan to'garak rahbari to'garak a'zolarini tarbiyalashda keng foydalanishi kerak. To'garak jarayonida to'garak a'zolari o'zaro do'stlik, bir-biriga yordam berish, rahbarlik, bo'ysunish, javobgarlik, talabchanlik va ish yuzasidan olib boriladigan tanqidiy munosabatlarga kirishadilar. To'garak rahbari bu munosabatlarning kamol topishini diqqat bilan kuzatishi va ularni to'g'ri yo'naltirib turishi kerak.

2. Mashg'ulotlarda ayrim hollarda to'garak rahbari to'garak a'zolariga o'z ishini baholashni taklif etadi. Bu esa to'garak a'zosida tayyorlangan buyumni sinchiklab tekshirish, sifat ko'rsatkichiga amal qilish, o'z-o'zini tanqidiy baholash hissining shakllanishiga yordam beradi.

3. Rahbarning talablarini bajarish natijasida o'quvchilar qabul qilingan qoidalar, ish usullarini aniq, ongli bajarishga asta-sekin ko'nikadilar. Ular berilgan ish maromini saqlashga, ish o'rnini namunalilik tutishga, asboblarni ehtiyot qilishga odatlanadilar. To'garak a'zolariga mehnat ta'limi berishga turmushga tayyorlashning muhim sharti — intizomni yo'lga qo'yish orqali erishiladi. To'garak a'zolariga ishonish, ularni hurmat qilish bilan birga, talabchanlikni qo'shib olib borish ongli intizomni tarbiyalashning muhim shartlaridan biridir.

4. To'garak a'zolarida ijtimoiy mulkka nisbatan g'amxo'rlik munosabatini tarbiyalashning ta'sirchan usullaridan biri ularni umumiy mehnatga, to'garak ustaxonasini jihozlash ishiga, asboblarni

ta'mirlashga jalb qilishdan iboratdir. O'quvchilarni buyumlarni bichish vaqtida gazlamalarini tejam bilan sarflashga, asbob-uskuna, korjomalarni ehtiyot qilishga, o'z ishini sidqidildan bajarishga, mehnatni sevishga o'rgatish orqali mehnat tarbiyasi shakllanadi.

5. Mehnat madaniyatini tarbiyalashda har bir to'garak a'zosiga o'zidan keyin shu ish joyida boshqa shaxs o'tirib ishlashi, unga ham toza, ozoda ish joyi zarurligini, shu joyni yig'ishtirishga odatlanishi shartligini tushuntirilishi kerak. Shuning uchun, mashg'ulot rejasini yozishda albatta ish joyini yig'ishtirish bosqichi rejalashtirilishi va bajarilishini nazorat qilinishi ta'kidlanishi kerak.

6. To'garak rahbarining yaxshi tayyorlangan buyumning chiroyliligini, tozaligini, bezagini hamda to'garak a'zosi mehnat harakatlarining aniqligini doimo ta'kidlab turishi orqali to'garak a'zolarida badiiy did rivojlanadi. Sifatli va sifatsiz tayyorlangan buyumni taqqoslab, chiroyli va xunugini ajratish, ranglarni birbiriga mosligini o'rgatib borilsa, to'garak a'zolarida badiiy did tarbiyalanib boradi.

7. To'garak jarayonida eng muhim bo'lgan kasbiy tarbiyaning shakllanishiga alohida e'tibor berilishi kerak. Buning uchun har mashg'ulotda to'garak a'zosi bajarayotgan ish ommaviy kasb egalari bajaradigan ish ekanligi eslatib turiladi, korxonalarga borib ishchilar mehnati bilan yaqindan tanishtiriladi.

8. Iqtisodga rioya qilgan kishilar hamma vaqt tinch va rohatda yashaydilar. «Toma-toma ko'l bo'lur» maqolining mazmunini o'quvchilarga tushuntiriladi. Mashg'ulotlar jarayonida to'garak a'zolari bilan biror buyumni bichish vaqtida andazani to'g'ri joylashtirishni, gazlamani tejab ishlatishni talab qilish, qolgan qiyimlardan biron kichik uy bezaklarini tikishni o'rgatish orqali iqtisodiy tarbiya shakllantirib boriladi.

9. Mashg'ulotlarda mavzuni tushuntirishda mavzuga oid tarixiy ma'lumotlardan foydalanish, udumlar, an'analar, urf-odatlar asosida bilim berish orqali to'garak a'zolarida milliy tarbiyani shakllantirishga imkon yaratiladi. To'garak a'zolari nutqini o'stirishga alohida e'tibor berish kerak. Buning uchun, to'garak a'zolarining bajargan ishlarini ketma-ketlik tarzida aytib berishga, buyum haqida ma'lumotlar, qo'llaniladigan gazlama, fasonlar haqida gapirib berishga o'rgatiladi. Shu tariqa to'garak a'zolarining nutqi ravonlashib, til boyligi oshadi. Abdulla Avloniy ham til masalasiga katta e'tibor berib, tilni axloq bilan bog'lab talqin qilgan. U o'z asarida har bir kishi o'z ona tilini mukammal bilishi, har bir

soʻzni oʻz oʻrnida ishlatishi, milliy-adabiy tilning taraqqiysi uchun jonkuyarlik qilishi zarurligini qayd qilgan.

10. Bichish-tikishni oʻrgatish toʻgaragida milliy hunarmandchilik asoslarini oʻrgatishda kashtachilik, zardoʻzlik, popopchilik va boshqa usullarda buyumlarni tikish, ularga bezaklar tanlashni qoʻllash orqali ham toʻgarak aʼzolariga kasbiy tarbiya beriladi. Mashgʻulotlarda olgan bilimlarini mustahkamlash maqsadida muzeylarga olib boriladi, noyob asarlar bilan tanishtiriladi, buyumlar tikishda ularning ayrim elementlaridan foydalanishga oʻrgatib boriladi.

11. Toʻgaraklarda oʻquvchining jismoniy tarbiyasiga eʼtibor beriladi. Bunga mashinada oʻtirishda, qoʻl ishlarini bajarishda ish bilan koʻzning orasidagi masofani toʻgʻri saqlash, oʻtirishda gavdani toʻgʻri boʻlishiga ahamiyat berish, xonada sogʻlom mehnat sharoitini yaratish orqali erishiladi. Toʻgarak rahbari toʻgarak aʼzosi koʻnikma va malakani shakllantirishda sogʻligʻiga zarar yetmasligini yodida saqlashi lozim.

1.4. Oʻquv reja, dastur, taqvim-mavzu rejalari va ularga qoʻyiladigan talablar. Toʻgarakning ish rejalari

Bichish-tikish toʻgaraklarini tashkil etish jarayonini rejalashtirish taʼlim jarayonini aniq tashkil etishga asoslanadi. Bichish-tikish toʻgaraklarini tashkil etishni rejalashtirish har bir toʻgarak rahbarining taʼlim rejasi va dasturini bajarishini, uning oʻquv materiallari mazmuniga toʻliq javob beradigan topshiriqlarni tuzishi toʻgarak aʼzolari ilmiy-texnik bilimlarining, mehnat, koʻnikma va malakalarining yuqori darajada boʻlishini taʼminlaydi.

Bichish-tikish toʻgaraklarini tashkil etish taʼlimi **oʻquv reja** asosida olib boriladi. Oʻquv rejasi — davlat hujjatidir. Toʻgarak 3 yillik boʻlgani sababli u ham shu muddatga tuziladi. Oʻquv rejasi Xalq taʼlimi vazirligi tomonidan tasdiqlangan boʻlib, unda guruhlar boʻyicha oʻqitiladigan fanlar nomi, ajratilgan soatlari, muddati, oʻquv yilining taqsimoti koʻrsatilgan boʻladi.

Oʻquv rejasini tuzishga quyidagi talablar qoʻyiladi:

1. Oʻquv rejasi taʼlim-tarbiya ishining maqsad va vazifalariga asoslanadi.

2. Taʼlimning uzluksizligi va izchilligi eʼtiborga olinadi.

3. Oʻquv jarayonining hajmi toʻgarak aʼzolarining yoshi, bilim saviyasiga qarab belgilanadi.

4. Oʻquv rejasiga kiritilgan bilimlar mazmuni dunyoviy va

ilmiy xarakterga ega bo'lib, umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratiladi.

5. O'quv rejasida bilim, ko'nikma hajmini belgilashda hozirgi zamon talablari hisobga olinadi.

Rejaga kiritilgan bilim, ko'nikma hajmi, mazmuni ta'limning ilmiyligi, g'oyaviyligi, milliyliigi hamda ma'naviy yetuk, barkamol insonni tarbiyalashni ko'zda tutadi. O'quv rejasida bilim mazmuni, ketma-ketligi, ajratilgan soatlar, yakuniy natijalar ham aniq ko'rsatiladi.

Rejaning to'liq bajarilishini ta'minlash maqsadida unga tushuntirish xati ham yozilgan bo'ladi. Unda fanlarni o'qitish uchun qanday jihozlangan xonalar ajratilishi, mashg'ulotlarni olib borish xususiyatlari haqida eslatma beriladi. Rejaning bajarilishi o'quv muassasasining rahbari tomonidan nazorat qilib turiladi.

O'quv dasturi va unga qo'yiladigan talablar. O'quv dasturi o'quv rejasiga asoslanib tuziladigan davlat hujjati bo'lib, unda o'quv rejasida ko'rsatilgan fanlar bo'yicha bilim hajmi va ta'lim mazmuni ifodalanadi. Dastur IV qismdan iborat bo'ladi.

I qismda tushuntirish xati beriladi. Unda fanning mazmuni, maqsadi, vazifalari, yo'nalishi, dasturdan foydalanish tartibi va metodik maslahatlar beriladi.

II qism jadval tarzida berilib, o'quv soatlarining taxminiy taqsimoti, fan mazmuni, bo'lim va mavzularining taxminiy taqsimoti aks ettiriladi, o'rgatiladigan nazariy va amaliy materiallar, ular asosida hosil bo'ladigan bilim, ko'nikma, malakalar majmuyi ko'rsatiladi.

III qismda o'quv fanining asosiy mazmuni ochib beriladi.

IV qismda foydalaniladigan obyektiv adabiyotlar ro'yxati beriladi.

Dasturni tuzishda quyidagi prinsiplar hisobga olinadi:

1. *Dasturning ilmiylik prinsipi.* Ma'lumki hozirgi kunda fan va texnika rivojlanib bormoqda. Fanga oid yangi ma'lumotlar juda ko'p bo'lib, dasturga ulardan ilmiy asoslangan, isbotlangan, obyektiv reallik aniq, haqqoniy aks etgan materiallarni kiritish kerak.

2. *Dasturning qat'iylik prinsipi.* Har bir fanga oid dasturlarning bir necha yillar mobaynida o'zgartirilmasligiga erishish kerak, aks holda fanga oid darsliklarni yaratish imkoniyati qiyinlashadi. O'quv dasturlari jamiyatimiz taraqqiyotining har bir sohasida, fan, texnika, ishlab chiqarishda qo'lga kiritilgan yangiliklarni o'zida aks ettirishi kerak.

3. *Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi prinsipi.* Bo'lajak to'garak rahbari egallaydigan ilmiy bilimlarini amalda qo'llashini ta'minlash uchun beriladigan ilmiy tushunchalarni hayotga bog'lab, mashqlar, amaliy, grafik ishlar, tajribalar orqali xulosa chiqarish bilan bog'lashni hisobga olishi kerak.

4. *Dasturning izchilligi prinsipi.* Fanga oid materiallarni o'rganishda to'garak a'zolarining oldingi bilimlari ko'nikma va malakalari bilan uzviy bog'lanishi, uni to'ldirishi va keyingi o'quv jarayoni uchun zamin tayyorlashi kerak.

5. *O'quvchilarning yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish.* Dasturga katta hajmli bilimlar, tikish usullari kiritilib, ular to'garak a'zolarining yoshlarini hisobga olgan holda tanlanishi kerak. O'quvchilarning yoshlarini hisobga olinmasa, ularning charchashlariga va o'zlashtirish darajasining pasayishiga olib keladi, mustahkam o'zlashtirish qiyinlashadi.

6. *O'quv mazmunining o'zaro bog'lanish prinsipi.* O'quv dasturidagi fan bo'yicha bilim, ko'nikma va malaka hosil qilishda o'quvchilarning boshqa fanlardan egallagan bilim, ko'nikma va malakalariga bog'lab, uni takrorlamagan holda kengaytirib, ilmiy dunyoqarash asoslari shakllantiriladi.

7. *O'quv dasturlarida tarixiylik.* Dasturda ko'rsatilgan o'quv materiallarini tarixiy rivojlanish qonuniyatlariga bog'lab tushuntirish kerak.

8. *O'quv dasturining zamonaviyligi, raqobatbardoshligi.* Dastur materiallari hozirgi davr taraqqiyotiga asoslangan bo'lishi, har qanday yangilik unda aks etishi, rivojlangan davlatlarda bo'lgan dasturlarga nisbatan ilg'or bo'lishi kerak.

9. *O'quv dasturining gumanitarligi va milliyligi.* Dastur materiallari insonparvarlik, milliy urf-odatlar, qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirishiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

10. *O'quv dasturining jozibadorligi va novatorlik prinsipi.* Dastur to'garak a'zolarining fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishni ko'zda tutadi. Uni tuzishda «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» talablarini hisobga olgan holda, pedagogik texnologiyani amalga joriy etishga imkoniyat yaratish e'tiborga olinadi.

Dasturni tuzishda olimlar, ilg'or to'garaklar rahbarlari qatnashishlari mumkin. O'quv dasturining maqsad, vazifalarini saqlab qolgan holda uning mazmuniga o'zgartirish kiritish mumkin. Bu

o'zgartirish fan kafedra yig'ilishida ko'rib chiqilib ma'qullanadi va kollej pedagogik yig'ilishida tasdiqlanadi.

Taqvim-mavzu rejasi o'quv dasturi asosida to'garak rahbari tomonidan jadval tariqasida tuziladi (1- jadval). O'quv yili boshida avgust kengashida ko'rib chiqilib, to'garak ishlari bo'yicha tashki-lotchi tomonidan tasdiqlanadi.

1-jadval

Taqvim-mavzu rejasi

Mashg'ulot ketma-ketligi	Bo'lim vamavzu nomi	Ajratilgan soat	Muddat	Mashg'ulot turlari	Ko'rgazmali qurollar	O'quvchilarga beriladigan mustaqil ish	Eslatma
1	2	3	4	5	6	7	8

Taqvim- mavzu rejasidagi *mashg'ulot ketma-ketligi*, *bo'lim va mavzu nomi*, *ajratilgan soat* o'quv dasturidan olinadi. *Muddat* — mavzuni jadval asosida taqvimga moslashtiradi. *Mash'gulot turlari* mashg'ulot mavzusi qanday mash'gulot turidan foydalansa yaxshi natija berishiga ko'ra tanlanadi. *Ko'rgazmali qurollar* ustunida ushbu mavzuni tushuntirishda qanday ko'rgazma, tarqatma materiallaridan foydalanish kerakligi ko'rsatiladi.

To'garak ishlarini mustahkamlashga oid *uy vazifasi* berilishi kerak. Uy vazifasini berishda to'garak a'zolari ijodiy ishlashini hisobga olish kerak, albatta, uy vazifasi aniq, tushunarli bo'lishi lozim.

Eslatma ustunida yil davomida to'plangan fikrlar, kiritiladigan o'zgartirishlar haqida ma'lumotlar to'planib boriladi va kelgusi yil uchun reja tuzishda hisobga olinadi. To'garak ishi samarali olib borilishi uchun dastur asosida ish rejasi tuziladi. Reja to'garak qatnashchilarining yoshi, bilim doirasi, qiziqishlarini hisobga olib, oddiydan murakkabga tomon tamoyili asosida tuziladi.

Rejada mashg'ulotlarning birinchi yili uchun tikuvchilik buyumlarini tikish texnologiyasi asoslari bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalar berishga e'tibor beriladi. Dastlab tikuvchilikda qo'llaniladigan ish turlari, ularni bajarishdagi qoidalar va buyumlarni tikish jarayonlarida qo'llash hisobga olinadi. Mana shu o'rgangan ish turlarini qo'llab chaqaloq bolalar buyumlari to'plami, qiz va o'g'il bolalar kiyimlari to'plamini tikish yaxshi natija beradi. Ish tur-

larini mustahkamlab bo‘linganligini hisobga olgan holda bu buyum-larning tayyor andazalari beriladi.

2- jadval

Bichish-tikish to‘garagining 1- yili mashg‘ulotlari uchun reja

№	Mavzu nomi	Jami soat	Nazariy	Amaliy
1.	Kirish Bichish-tikishda qo‘llaniladigan ish qurollari, asbob-uskunalar. Texnika xavfsizligi qoidalari	2	2	—
2.	Gazlamashunoslik	2	2	—
3.	Qo‘l ishlari haqida tushuncha va ularni bajarish	4	4	—
4.	Tikuv mashinasi haqida tushun- cha	2	2	—
5.	Mashina choklari va ularni ba- jarish	8	2	6
6.	Kiyimning mayda detallariga ishlov berish, asosga biriktirish	4	4	10
7.	O‘lchov olish qoidalari	2	2	—
8.	Chaqaloq bolalar uchun so‘- lakcha tikish	6	2	4
9.	Chaqaloq bolalar to‘plamini tikish	2	2	10
10.	Bolalar uchun fartuk chizma- sini chizish, andaza tayyorlash, bichish-tikish	10	2	8
11.	Qiz bolalar trusigini bichish- tikish	4	2	2
12.	Qiz bolalar tungi ko‘ylagining chizmasini chizish, andazasini tayyorlash	4	2	2
13.	Tungi ko‘yakni bichish-tikish	4	—	4
14.	O‘g‘il bolalar shortigining chiz- masini chizish, bichish-tikish	6	2	4

2- jadvalning davomi

15.	O'g'il bolalar ko'ylagi chizmasini chizish, andazasini tayyorlash	2	—	2
16.	O'g'il bolalar ko'ylagini bichish-tikish	10	4	6
17.	Bajarilgan ishlarni albomga ishlash	2	—	2
18.	Bog'cha yoshidagi qiz bolalar ko'ylagi chizmasini chizish, andazasini tayyorlash	4	2	2
19.	Bog'cha yoshidagi qiz bolalar ko'ylagini bichish-tikish	10		10
20.	Qiz bolalar yubkasining chizmasini chizish, andazasini tayyorlash	4	2	2
21.	Qiz bolalar yubkasini bichish-tikish	4	—	4
22.	Maktab yoshidagi qiz bolalar ko'ylagi chizmasini chizish, andaza tayyorlash	2	—	2
23.	Maktab yoshidagi qiz bolalar ko'ylagini bichish, kiyib ko'rishga tayyorlash	4	—	4
24.	Ko'ylakni tikish, oxirgi ishlov berish	6	2	4
25.	Malaka razryadini olish uchun ijodiy ish bajarish	6	—	6
	Jami	134	40	94

Bichish-tikish to'garagining 2- yili mashg'ulotlari uchun reja

№	Mavzu nomi	Jami soat	Nazariy	Amaliy
1.	Qiz bolalar ko'ylagi chizmasini chizish, bichish-tikish	6	2	4
2.	O'g'il bolalar ko'ylagini bichish-tikish	6	2	4
3.	Qizlar sarafani chizmasini chizish, andazatayyorlash, bichish-tikish	8	2	6
4.	Erkaklar shimi chizmasini chizish, bichish, kiyib ko'rishgatayyorlash	8	2	6
5.	Shimni tikish	8	—	8
6.	Ayollar ko'ylagi asosi, yengi, yoqasining chizmasini chizish, andazatayyorlash	4	2	2
7.	Tungi ko'ylak andazasini tayyorlash, bichish-tikish	8	2	6
8.	Tungi ko'ylakni chizish, albomga ishlash	2	—	2
9.	Ayollar vaqizlar ko'ylagi chizmasini chizish, andazatayyorlash	6	2	4
10.	Ayollar vaqizlar ko'ylagini bichish, kiyib ko'rishgatayyorlash	8	—	8
11.	Yeng, yoqachizmasini chizish	2	2	—
12.	Albomgako'ylak chizmasini M 1:4 daishlash	2	—	2
13.	Milliy ko'ylak asos chizmasini chizish	2	—	2
14.	Milliy ko'ylak andazasini tayyorlash, bichish, kiyib ko'rishdan keyin tikish	8	2	6
15.	Yeng, yoqa, koketkasini tayyorlab, etakka ulash	6	2	4
16.	Xalat uchun o'lchov olish, andaza tayyorlash, bichish	8	2	6

3- jadvalning davomi

17.	Xalat maydadetallarini asosga ulash, oxirgi ishlov berish	10	2	8
18.	Ayollar shimini bichish-tikish	10	2	8
19.	Milliy lozimni bichish-tikish	6	2	4
20.	Quyosh yubkachizmasini chizish, bichish-tikish	6	2	4
21.	Gade yubkachizmasini chizish, andazatayyorlash, bichish-tikish	8	2	6
	Jami	132	32	100

4-jadval

Bichish-tikish to'garagining 3- yili mashg'ulotlari uchun reja

№	Mavzu nomi	Jami soat	Nazariy	Amaliy
1.	Kirish	2	2	—
2.	Murakkab fasonli ish fartugini bichish-tikish	8	—	8
3.	Turli modeldagi bolalar kiyimlarini bichish-tikish	12	—	12
4.	Fantaziya yubkalarini bichish-tikish	8	—	8
5.	Bayram bluzkalarini bichish-tikish	8	—	8
6.	Taqilmali vao'timli xalatlarni bichish-tikish	16	2	14
7.	Yevropachako'ylakni bichish-tikish	16	2	14
8.	Milliy ko'ylak, lozimni bichish-tikish	16	2	14
9.	Nimchani bichish-tikish	12	—	12
10.	Bayram ko'yлагini bichish-tikish	16	2	14
11.	Ko'rgazmauchun buyumlar tikish	16	2	4
	Jami	130	12	118

Berilgan rejalar taxminiy bo'lib, unga to'garak a'zolarining xohishlariga, hududiy sharoitga qarab o'zgartirish kiritish mumkin.

Ko'pincha 2—3 yilda to'garak a'zolari moda jurnallaridan dizayner va loyihachilar yaratgan tayyor andazalar yordamida kiyimlar to'plamlarini yaratadilar.

3- yilni yakunlashda bitiruv ishlarini hay'at a'zolari oldida himoya qilgan to'garak a'zolari diplom olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. To'garak ishi bo'yicha yil yakunida barcha bitiruvchilar ishlarining ko'rgazmasi tashkil etiladi. Ko'rgazmaga juda katta tayyorgarlik ko'riladi, e'lonlar yozib, ko'rgazma kuni ma'lum qilinadi. Ko'rgazma ochiq eshiklar kuni tarzida o'tkaziladi. To'garak a'zolarining 3 yillik faoliyatlari namoyish etiladi, to'garak a'zolari o'z ishlarini himoya qiladilar.

1.5. To'garakda qo'llanadigan mashg'ulot shakllari, usullari

Bichish-tikishni o'rgatish to'garagi mashg'ulotlari quyidagi shakllarda tashkil etiladi:

1. Nazariy mashg'ulotlar.
2. Amaliy va amaliy-laboratoriya mashg'ulotlari.
3. Ishlab chiqarish korxonasiga ekskursiya .
4. Firmalar, xususiy korxonalar bazasida mashg'ulot.
5. To'garak a'zolarining mehnatga oid mustaqil ishlari.
6. Mehnatni tashkil etish shakllari.
7. Ishlab chiqarishda mashg'ulot.

To'garak rahbari maktabdan va sinfdan tashqari jarayonda o'quv materialini o'zlashtirish tashkilotchisidir, shunday ekan, u mashg'ulotni tashkil etish shakllarini bilishi va ulardan to'g'ri foydalana olishi kerak. Mashg'ulot shakllarini tanlash mashg'ulotdan ko'zlangan maqsadga bog'liq bo'ladi.

Nazariy mashg'ulotlar. Mashg'ulot davomida mavzu bo'yicha kerakli ma'lumotlar beriladi, mazmunni yoritishda nazariy mashg'ulotlardan foydalaniladi. Bichish-tikishga o'rgatish to'garagi jarayonida mashg'ulotning bu shaklidan juda kam foydalaniladi. To'garak jarayonida nazariy mashg'ulotlarda to'garak rahbari o'quvchilarga dastur asosida mavzularni ko'rgazmadan foydalanib tushuntiradi.

Amaliy va amaliy-laboratoriya mashg'ulotlari. Amaliy mashg'ulotlar to'garak rahbari tomonidan boshqarilib, o'quvchilar tomonidan berilgan topshiriqlar ongli o'zlashtiriladi, mehnat faoli-

yati aniq tashkil etiladi. Bu mashg'ulotlardan ko'zda tutilgan maqsad: to'garak a'zolarining o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini tekshirish, ularga yangi mavzuni tushuntirishda mehnat usullarini ko'rsatish, yangi mavzu bo'yicha to'garak a'zolarining bajaradigan ishlari va bilim darajasini aniqlash, to'garak a'zolarini o'z-o'zini nazorat qilish, amaliy ishlarni mustaqil bajarishga o'rgatish va hokazo.

Amaliy-laboratoriya ishlari o'zida mashg'ulotning shunday turini ifodalaydiki, unda to'garak rahbari boshchiligida mashg'ulot davomida tadqiqotlar, tajribalar, kuzatishlar olib boriladi. Maxsus asboblari, uskunalar, moslamalar, apparatlar yordamida tajribalar o'tkaziladi hamda to'g'ri ilmiy xulosalar va umumlashmalar chiqarish imkoniyatlari o'rganiladi. Amaliy-laboratoriya mashg'ulotlari gazlamashunoslikni o'rgatishda qo'llaniladi. Bunday mashg'ulotlarda gazlama xossalari: sitaluvchanligi, kirishuvchanligi, ishqalanuvchanligi, g'ijimlanuvchanligini, tolaviy tarkibini aniqlash o'rganiladi. Bunday mashg'ulotlarni o'tkazish uchun avvaldan uskunalar, xona, tadqiqot obyektlari, topshiriq kartochkalari, hisobot uchun jadvallar shakllari tayyorlab olinadi. Amaliy-laboratoriya ishlarini bajarish ko'rsatmasi bo'lishi, natijalar jamoa bo'lib muhokama qilinib, baholanishi kerak.

Ishlab chiqarish korxonasiga ekskursiya. To'garak a'zolarini bevosita ishlab chiqarish sharoitida, jihozlar, texnologik va mehnat jarayonlari bilan tanishtirish maqsadida ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiya o'tkaziladi. Bu jarayonda korxonalarda tayyorlaniladigan mahsulotlar, zamonaviy texnologiya, mehnatni ilmiy tashkil etish usuli va ilg'or texnologik jarayonlar bilan tanishtiriladi.

Ekskursiya dasturdagi mavzularni o'tib bo'lgach yoki o'tishdan avval o'tkaziladi. To'garak rahbari ekskursiya mavzusini avvaldan tanlaydi. Qachon, qaysi joyga borilishi aniqlanadi. Ekskursiya aynan mana shu yo'sinda uyushtiriladi.

Ekskursiya o'tkazishda o'quvchilar soni 15—20 tadan oshmasligi kerak. Ekskursiya davomida frontal tarzda, ayrim holdlarda yakka tushuntirish va yo'llanma berish mumkin. Ekskursiya 3 bosqichda o'tkaziladi.

1 - bosqich. Ekskursiyaga tayyorlanish. Bunda mavzu, maqsad, vazifalar belgilanadi, obyekt tanlanadi. Korxona rahbari bilan shartnoma tuziladi, ekskursiya rejasi tuziladi (mashg'ulot rejasi tuziladi, o'quvchilarga topshiriq beriladi va hisobotni yozish tartibi tushuntiriladi).

2 - b o s q i c h . Ekskursiyaning borishi. Ekskursiyaning maqsad va vazifasi, ko'chada, korxonada tegishli xavfsizlik texnikasi qoidalari, tartiblari, kuzatish obyekti, to'garak a'zolariga topshirilgan vazifalar eslatiladi. To'garak rahbari ekskursiyaning boshidan oxirigacha o'quvchilar bilan birga bo'lishi, biror baxtsiz hodisa ro'y bersa, ekskursiyani to'xtatib tegishli chora ko'rishi kerak. Ekskursiya maxsus tayyorlangan mutaxassislar tomonidan olib boriladi.

3 - b o s q i c h . Ekskursiyaning yakunlash. Ekskursiya albatta yakunlanishi shart. Ekskursiya davomida tug'ilgan savollarni hal qilinadi. Ekskursiya korxonada o'tkazilgan yakunlovchi suhbat bilan yakunlanmaydi. Ekskursiya yakunida to'garak mashg'ulotlarida berilgan topshiriqlarning bajarilishi muhokama etiladi. Ekskursiya vaqtida qayd etilgan ma'lumotlar daftarga yozib qo'yiladi. Ekskursiya yakuni bo'yicha referat yozish, albom tayyorlash, taassurotlar asosida rasm chizish mumkin.

Firmalar, xususiy korxonalar bazasida olib boriladigan mashg'ulotlar. Bunday shakldagi mashg'ulotni to'garakda 3-yili qatnashayotgan a'zolar bilan o'tkazish mumkin. Bunda firma yoki xususiy korxona bilan shartnoma tuziladi, to'garak a'zolarining zamona-viy texnika va texnologiyaga asoslangan mehnat sharoitlarida ishtirok etishlari uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Bunday mashg'ulotlar natijasida to'garak a'zolarida korxonani boshqarish jarayoni, korxonadagi kasblar bilan yaqindan tanishish imkoniyati tug'iladi, tanlagan kasblari haqida to'liq ma'lumot olishlariga imkoniyat yaratiladi.

To'garak a'zolarining mehnatga oid mustaqil ishlari. To'garak a'zolarining mehnatga oid mustaqil ishlariga quyidagilar kiradi:

— uy vazifasi tariqasida topshiriqlar berish to'garak a'zolarining bilish faolligi, ijodiy mustaqilligini o'stiradi, ularni hayotga, mehnatga tayyorlaydi. To'garak mashg'ulotlari jarayonida to'garak a'zolariga o'z o'lchamida buyumlar chizmasini chizish, andazasini tayyorlash vazifasi topshiriladi. Uyga vazifa berishdan oldin to'garak rahbari topshiriqning mohiyatini, bajarish tartibini, olingan natijani tekshirish yo'llarini, talablarini tushuntiradi. Berilgan uy vazifasining to'g'ri bajarilganligi to'garak rahbari tomonidan tekshirib borilishi kerak. Uy ishlarini baholashda topshiriqlarni bajarishning qulay usullaridan foydalanilganligi, egallangan bilimga tayanilganligi, texnologik yechimlarning qimmati,

chiqarilgan xulosa va umumlashmalarning muhimligi hisobga olinishi lozim;

— ijodiy topshiriqlarni bajarish. Ijodiy faollik o'quvchilarda kasbga muhabbatni rivojlantirish imkonini beradi. O'quvchi berilgan topshiriqni bajarishda fan va texnologiya yutuqlarining, eng maqbul yechimlarini topish imkoniyatlari ustida izlanadi, yangilikka intiladi, topshiriqlar yechimini ijodiy hal qiladi.

Mehnatni tashkil etish shakllari. Mehnatni tashkil etishning xilma-xil shakllari mavjud bo'lib, mavzuning maqsadiga bog'liq bo'ladi. Chizma chizishni barchaga barobar o'rgatishda mehnatni tashkil etishning frontal, amaliy ish bajarishda esa zveno va yakka shaklidan foydalaniladi. To'garak a'zolari va to'garak rahbari tomonidan birgalikda bajarilgan ish frontal usul deyiladi. Har bir to'garak a'zosi o'zi ish bajarsa, yakka, bir necha to'garak a'zosi bitta amaliy ishini bajarsa, zveno yoki brigada shakli deyiladi.

To'garak mashg'ulotlarida ta'lim usullari. Bichish-tikishga o'rgatish to'garagi jarayonida qo'llaniladigan ta'lim usullari deganda, to'garak jarayonida mehnat, ko'nikma va malakalarni, bilimlarni mustaqil egallash, ulardan amalda ijodiy foydalanish qobiliyatini o'stirishga qaratilgan to'garak rahbari va to'garak a'zolarining hamkorlikdagi faoliyati tushuniladi. Ta'lim usullarini tanlash to'garak mashg'ulotidan ko'zda tutilgan maqsadga bog'liq. Agar mashg'ulotning maqsadi yangi bilimlarni egallashdan iborat bo'lsa — og'zaki, maqsad ko'nikma hosil qilish bo'lsa amaliy (mashq) usullaridan foydalaniladi. Bichish-tikish to'garagida quyidagi ta'lim usullaridan foydalaniladi:

I. Og'zaki ta'lim metodi: hikoya; tushuntirish; suhbat; ma'ruza.

II. Ko'rgazmalilik ta'lim metodi: namoyish qilish; amaliy ko'rsatish; ekskursiya.

III. Amaliy ta'lim metodi: amaliy mashg'ulotlar; mashqlar; darsliklar, o'quv qo'llanmalari bilan ishlash; laboratoriya mashg'ulotlari.

IV. Muammoli ta'lim metodi.

Bichish-tikish to'garagi jarayonida *og'zaki ta'lim metodidan* (hikoya, tushuntirish va suhbat) foydalanilar ekan, amaliy mashg'ulotlarda materialni bayon qilishga to'garak vaqtining 20% gacha qismi ajratiladi. Bichish-tikish to'garagida hikoya usuli kamroq (biror sohadagi yutuqlar tushuntirilganda) qo'llaniladi. Tushuntirish (tikuv buyumlarini loyihalash va tikish jarayonlarida) ko'proq qo'llaniladi.

Hikoya va tushuntirishga quyidagi talablar qo'yiladi:

- mazmunning to'g'riligi — to'garak a'zolariga beriladigan ma'lumotlar o'quv dasturining mazmuniga mos kelishi va ilmiy asoslangan bo'lishi kerak;

- materialni o'zini oqlagan izchillikda bayon qilish, ya'ni to'garak a'zolarini biror obyekt bilan umumiy tanishtirish, so'ngra uni tarkibiy qismlarga bo'lib o'rgatish;

- aniqlilik va isbotlilik — to'garak a'zolariga nazariy qoidalarni va mehnat usullarini bajarish qoidalarini qisqa, aniq asoslash kerak;

- bayonning emotsionalligi, ya'ni to'garak rahbari mavzuni ta'sirchan qilib bayon qilishi kerak;

- to'garak rahbari nutqining to'garak a'zolariga tushunarli bo'lishi.

Bichish-tikish to'garagi jarayonida suhbat usulidan keng foydalaniladi. To'garak rahbari to'garak a'zolarining bilimlariga tayanib yangi materialni bayon qilishda, o'rganilganlarni mustahkamlash va umumlashtirishda suhbat usulidan foydalanishi mumkin. To'garak rahbari suhbatga tayyorlanishda ishning mohiyatini aks ettiradigan savollarni tanlaydi va ularni maqsadga muvofiq tartibda joylashtiradi. Suhbat usulidan foydalanishga quyidagi talablar qo'yiladi:

- suhbat uchun to'garak a'zolarining bilimi hisobga olinishi;

- suhbat uchun tuzilgan savollar mazmunga mos bo'lishi;

- suhbat uchun tuzilgan savollar to'garak a'zolarining mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishi;

- savollar to'garak a'zolarining hammasiga taalluqli bo'lishi.

Savollarning tuzilishiga ko'ra suhbatning 2 turi mavjud: evristik va reproduktiv. «Evrika» lotincha so'z bo'lib, topdim, ixtiro qildim degan ma'noni bildiradi. Evristik suhbatda to'garak a'zosi o'z hayotida uchragan voqea-hodisa asosida mustaqil fikr yuritib, savollarga javob beradi. Reproductiv suhbatda to'garak a'zolari avval o'zlashtirgan bilimlari asosida javob beradilar. Savollarga javob berishda fikr aniq, hayotiy dalillar va xulosalar bilan to'ldirilishi kerak. Javob berish jarayoniga butun sinf jalb etilishi, javoblar to'garak rahbari tomonidan izohlanishi kerak.

Ma'ruza uslubi odatda to'garakning 3-yilida qo'llaniladi. Ma'ruza mavzuning haqiqiy ilmiy mohiyatini ochib berish, undan ilmiy xulosalar chiqarish, umumlashtirish yo'li bilan bayon etishdir. To'garaklarda ma'ruzalardan foydalanishda mavzuning

mazmuniga ko‘ra asosiy manbalarni ifodalovchi tugallangan tushunchalar bayon qilish usullaridan foydalaniladi.

Ko‘rgazmalilik usulini o‘z davrida Y.A.Kamenskiy «Buyuk didaktika» asarida « O‘quvchilar sevib idrok etishi mumkin bo‘lgan narsalarni ko‘z bilan ko‘rib, eshitish mumkin bo‘lgan narsalarni eshitib ko‘rib, ushlab sezish mumkin bo‘lgan narsalarni ushlab bilib olishlari kerak», deb ta‘limning ko‘rgazmali bo‘lishi kerakligini asoslab bergan.

Xalqimizning «Yuz marta eshitgandan bir marta ko‘rgan afzal» degan maqoli ham ko‘rgazmalilik haqida dalildir.

Ko‘rgazmalilik usuli to‘garak a‘zolarining bilish faoliyatini shakllantiradi, fikr yuritish faoliyatlarini faollashtiradi. Bu usul to‘garak a‘zosi o‘rganayotgan narsa va hodisalarni hissiy idrok etishga, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashga imkon yaratadi. Ta‘limda ko‘rgazmalilik usuli namoyish etish, illustratsiya va ekskursiya tarzida olib boriladi. Namoyish qilish metodi mavzu xarakteriga qarab ikki yo‘nalishda olib boriladi: namoyish etish metodi bilan olib boriladigan va namoyish etiladigan materiallardan foydalanib o‘tiladigan mashg‘ulotlar.

To‘garak jarayonida namoyish etish usulidan foydalanish mavzuning hajmiga bog‘liq. To‘garak jarayonida qo‘llaniladigan ko‘rgazmali materiallar xarakter e‘tibori bilan uch turga bo‘linadi:

1) tabiiy ko‘rgazmalar (tikuv mashinalari, tikuvchilikda qo‘llaniladigan moslamalar, andazalar, tayyor tikuv buyumlari, poliz mahsulotlari va boshqalar);

2) tasviriy ko‘rgazmalar (plakatlar, jadvallar, hisoblash jadvallari);

3) ekranli qo‘llanmalar (o‘quv kinofilmlari, slaydlar, diafilmlar).

Ko‘rgazmalar hajmiy model va maketdan iborat. Model — tasvirlangan kiyimning ajratib ko‘rsatilishi. Maket — tasvirlangan kiyimning tashqi ko‘rinishi.

Ko‘rgazmalar juda yirik bo‘lsa, ularni ko‘rsatish uchun bevosita shu joyga to‘garak a‘zolarini olib borib ko‘rsatish mumkin. Ko‘rgazmalarni namoyish qilish yoki bir vaqtning o‘zida har qaysi to‘garak a‘zosiga tarqatib berish mumkin. Ekranli qo‘llanmalardan foydalanish mashg‘ulot o‘tishda o‘quvchilarga mavzuni yaxshi tushunish va o‘zlashtirish imkonini beradi.

Ko‘rsatish usulidan foydalanishga qo‘yiladigan talablar:

— ko‘rgazmali qurollar to‘garak a‘zolariga bir xil ko‘rinishi;

— ko‘rgazmali qurol o‘quv materiali mazmunining eng muhim belgisini aks ettirishi;

— ko‘rgazmali qurol mavzu mazmuniga mos holda ko‘rsatilishi kerak;

— to‘garak rahbari to‘garak a‘zolariga ko‘rgazmani sharhlab beradi.

Doska, undagi yozuvlar ham ko‘rgazma vositasi sanaladi. Doskadan foydalanishga quyidagi talablar qo‘yiladi:

— doskaga dars mavzusi, reja, qiyin so‘zlar yoziladi;

— doskadagi yozuvlar bir chiziqda, so‘zlar oralig‘i bir xil bo‘lishi kerak;

— yozuvlar aniq, tushunarli, chiroyli, bexato yozilishi kerak.

Amaliy ko‘rsatish usulida to‘garak rahbari bajariladigan vazifalarni avval o‘zi bajarib ko‘rsatadi, so‘ngra to‘garak a‘zolari bajaradilar. Masalan, mashina choklarini o‘rgatishda avval to‘garak rahbari mashinada choklarni bajarish tartibini ko‘rsatib beradi, so‘ngra to‘garak a‘zolari ham shunday ketma-ketlikda tikadilar.

Amaliy ta’lim usullari to‘garak mashg‘ulotlarini tashkil etishda eng ko‘p qo‘llanilib, unga amaliy mashg‘ulotlar, mashqlar, darsliklar bilan ishlash, laboratoriya mashg‘ulotlari kiradi.

Amaliy mashg‘ulotlar to‘garaklarda eng ko‘p qo‘llaniladi. Mashg‘ulot davomida to‘garak rahbari topshiriq mazmunini bayon etadi, dastlabki ish namunalarini ko‘rsatadi, topshiriqni bajarish yo‘riqnomasini beradi, amaliy ishni kuzatib, mashg‘ulotni yakunlaydi.

To‘garak rahbari mashg‘ulot mazmunini bayon etishda asosiy maqsadga qaratilgan ma’lumotlarni beradi. Amaliy ish natijasi qanday bajarilishi, uning sifat ko‘rsatkichlari haqida ko‘rsatmalar beriladi.

Amaliy ishni bajarish bo‘yicha yo‘llanma o‘tkaziladi. Yo‘llanma berish orqali mashqlar bajariladi, to‘garak a‘zolarida ko‘nikma va malaka hosil bo‘ladi. Bichish-tikishga o‘rgatish jarayonida yo‘llanma uch qismdan iborat bo‘ladi: kirish, joriy, yakuniy.

Kirish yo‘llanmasi ish bajarishda to‘garak rahbari tomonidan o‘tkaziladi, mazkur ishni qanday bajarish kerakligi bo‘yicha yo‘l-yo‘riq ko‘rsatiladi. Bunda ishning xarakteri, mehnat usullarini bajarish qoidalari, o‘z-o‘zini nazorat qilish, ish o‘rni va jihozlar bilan ishlashda texnika xavfsizligi qoidalari, mehnat topshiriqlarining aniq qo‘yilishi kabilar aks etadi.

Joriy yo'llanma. Mashg'ulot davomida rahbar to'garak a'zolarining ishlarini kuzatib, har biriga alohida e'tibor beradi. Ular-ning savollariga javob beradi. Bajarayotgan ishidagi kamchiliklarni to'garak a'zolarining o'zlari topishlari, avvalgi o'zlashtirilgan bilim-larini tuzatish yo'llarini topishga yo'naltirishlari kerak.

Yakuniy yo'llanmada to'garak a'zolari bajargan ishlarining yutuq va kamchiliklari tahlil qilinadi. Nazariy bilimlarni amalda qo'llash bo'yicha maslahatlar beriladi, to'garak a'zolarining ish-lari baholanadi, yo'l qo'yilgan kamchiliklar ko'rsatiladi.

Demak, xulosa qilib aytganda, yo'llanma mehnat faoliyati usullarini tushuntirish, ko'rsatish, xavfsiz bajarish bo'yicha tasav-vur hosil qilish, amaliy faoliyatni to'g'ri yo'naltirishga qaratilgan bo'lib, unga quyidagi talablar qo'yiladi:

- yo'llanma davomida turli usullardan foydalanish;
- to'garak rahbarining mavzu mazmunini asoslashi;
- yo'llanmaning to'laligi va qismlarga ajratilishi;
- to'garak a'zolarining o'z-o'zini nazorat qilishini ta'minlash, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash.

To'garak a'zolarining mustaqil ishi bilimlarni chuqurlashtirib, kengaytiradi va mustahkamlaydi, ko'nikma va malakalarni shakl-lantirish uchun nazariy baza hozirlaydi. Mashqlar nazariy bilim-larni amalda qo'llash, tegishli ko'nikma va malaka hosil qilishga qaratiladi. Mashqlar o'quv fanining, o'rganilayotgan mavzuning mazmuniga bog'liq. To'garak mashg'ulotlarini tashkil etish dast-lab 5—15 daqiqali mashqlar bajarish bilan boshlanadi, ularni ta'limiy mashqlar deyiladi.

Amaliy ishlarni bajarishda to'garak a'zolari har xil buyumlar tayyorlar ekan, o'rganilgan mehnat usullari, harakatlari bo'yicha mashqlarni davom ettirishadi, bunday mashqlarni takrorlash yoki mustahkamlash mashqlari deyiladi. Amaliy ish bajarish uchun ish o'rnini tashkil etish, ish qurollarini tayyorlash, mehnat usullari va harakatlarini bajarishni tayyorgarlik mashqlari deyiladi. Mashqlarni bajarishning quyidagi qoidalar bor:

1. Mashqlarni bajarish tartibini to'garak a'zolariga yetkazish.
2. Mashqlarni izchillik asosida o'tkazish.
3. Mashqlarni bajarishda fanning xususiyatini hisobga olish.
4. Mashqlarni tanlashda to'garak a'zolarining bilim doirasiga asoslanish.
5. Mashqlar ketma-ketligini saqlagan holda reja tuzish va kichik qismlarga bo'lib bajarish.

- Mashqlarga bir qancha didaktik talablar qo'yiladi:
- mashqlar uchun moddiy o'quv sharoiti yaratilishi;
 - mashqlar va ularning elementlari qiyinlashib, ortib boradigan tartibda bo'lishi;
 - mashqlar davomida to'garak a'zolari o'z mehnat harakatlari nazorat qilishlari kerak;
 - mashqlar davomida to'garak a'zolari yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tezda bartaraf etish yo'llarini topishlari kerak.

Mashq qilishda chizma ishlari ham katta o'rin egallaydi, to'garak a'zolarining o'zlashtirayotgan bilimlarini ongli va mustahkam saqlash, tegishli ko'nikma va malaka hosil qilishga imkon yaratadi. Bularga quyidagilar kiradi: buyumlarning asos chizmalarini chizish, modellashtirish, andaza tayyorlashni bajarish va hokazo.

Bichish-tikishga o'rgatish to'garagini tashkil etishda chizma ishlarini aniq, to'g'ri, qoidaga rioya qilgan holda bajarish kiyimning davrga mosligini ta'minlaydi.

Darsliklar bilan ishlash. To'garak a'zolarini bichish-tikishga o'rgatish jarayonida faqat to'garak rahbari tomonidan berilgan bilim bilan chegaralanmaslik kerak. Shuning uchun rahbar faqat bilim berib qolmay, darsliklar, qo'shimcha adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishi kerak.

Masalan, yangi mavzuni idrok etish uchun o'quvchilarga darsliklardan mavzuni topish, mehnat obyektlarini tanlash, tikish jarayoni ketma-ketligini tuzish topshiriladi.

Darsliklar bilan ishlashga o'rgatishga quyidagi talablar qo'yiladi:

- har bir to'garak a'zosida darslik yoki adabiyot bo'lishi;
- beriladigan topshiriq aniq va ravshan bo'lishi;
- darslik va adabiyotlardan foydalanish mavzuning asosiy tayanch nuqtalarini topishga o'rgatishi;

- darslik va adabiyotlardan foydalanib kiyim mayda detal-larini va buyumlarni tikish jarayoni jadvalini tuzishga o'rgatish;
- o'quvchi matn asosida konspekt yozishi;
- o'quvchi darsliklarda berilgan jadval, chizma, rasmlar, qir-qim tarzida ko'rsatilgan materiallarni bimalol tushuna olishi kerak.

O'quv qo'llanmalari bilan ishlashning mohiyati to'garak a'zolariga darsliklar, ma'lumotnomalar, o'quv qo'llanmalari, texnologik hujjatlar bilan ishlashni o'rgatishdan iborat. To'garak jarayonida faqat to'garak rahbarining yo'llanma berishi orqali tay-

yor bilimlarni o'zlashtirishni ta'limning to'g'ri yo'li deb bo'lmaydi. Mavzularning murakkabligiga qarab to'garak a'zosi o'zlashtirish osonroq bo'lgan mavzularni qo'llanmalar orqali mustaqil o'rganishni tajriba qilib ko'rishi zarur. Bu to'garak a'zosini mustaqil bilim olishga, kitoblar, ma'lumotnomalardan to'g'ri foydalanib, zarur ma'lumotlarni topa olishga o'rgatadi. Kitob ustida ishlashni o'rgatish to'garak rahbari nazoratida amalga oshiriladi.

Laboratoriya mashg'ulotlari maxsus asbob-uskunalar bilan jihozlangan laboratoriyalarda o'tkaziladi.

Bichish-tikishga o'rgatish to'garagi jarayonida tikuv mashinasozligi bo'limini o'rganishda (mashina chokklarining nuqsonlarini aniqlash va bartaraf etish), gazlamaning o'ngi, teskarisi, bo'yi, enini, uning xususiyatlarini aniqlashda laboratoriya tajribalari o'tkaziladi. Laboratoriya ishlari to'garak a'zolarining yoshiga va o'quv muassasaning moddiy bazasiga qarab har xil bo'lishi mumkin. Masalan, gazlamaning o'ngi, teskarisini oddiy usulda aniqlansa, gazlama xususiyatlarini aniqlash uchun maxsus moslamalar, jihozlar kerak bo'ladi.

Laboratoriya ishlarini bajarishda eng muhimi to'garak a'zolarining fan asoslari bo'yicha olgan bilimlaridan foydalanishi hisoblanadi. Laboratoriya mashg'ulotlari maxsus jihozlangan xonalar hamda tegishli apparat, asbob-uskunalar, mikroskoplar, o'lchov asboblari, yuvish vositalari, kimyoviy eritmalar bilan jihozlangan sinf xonasida olib boriladi.

Laboratoriya tajribalarining boshqa o'qitish usulidan farqi — har qaysi to'garak a'zosi o'zi mustaqil tajriba qiladi.

Laboratoriya mashg'ulotlari o'tkazilishiga qarab ikki xil bo'ladi:

— to'garak a'zolari bilan yoppasiga olib boriladigan mashg'ulot;

— har qaysi to'garak a'zosi alohida olib boradigan mashg'ulot.

Birinchi usulda laboratoriya ishi yangi mavzudan oldin o'tkaziladi. Bu tajribani hamma to'garak a'zolari bir vaqtda to'garak rahbarining umumiy rahbarligi ostida o'tkazadilar.

Mehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirish bichish-tikishni o'rgatish to'garagi metodikasida juda muhim o'rin tutadi. Uning asosini yo'llanma va mashqlar kabi metod tashkil qiladi. Bu metodning asosiy xususiyati shuki, unda o'qitish jarayoni to'garak rahbari mehnat usullarining namoyishi va to'garak a'zolarining unga taqlid qilishi asosida tashkil topadi. To'garak a'zolarining mehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirishning asosiy shartlari quyidagilardan iborat:

- topshiriqning aniq berilgan bo‘lishi;
- to‘garak a‘zolarida zarur bilimlarning mavjud bo‘lishi;
- ta‘lim metod va usullarining shakllantirilayotgan ko‘nikma va malakalar xususiyatlariga mosligi;
- yo‘llanmaning samaradorligi;
- mashqlarning yetarli miqdorda bo‘lishi;
- to‘garak a‘zolari faoliyatining vaqtida va obyektiv baholanishi hamda ularning baholash natijalaridan xabardorligi;
- to‘garak a‘zolari faoliyatining aktiv xarakteri.

Muammoli ta‘lim metodi. Hozirgi davr talabiga ko‘ra, to‘garak a‘zolarini ijodiy ishlashga, iqtidorli bolalarni ko‘paytirishga e‘tibor berilmoqda. Muammoli ta‘lim mana shu vazifani hal qilishga yordam beradi. Unda to‘garak rahbarining va a‘zolarining birgalikdagi faoliyatida topshiriqlar tizimi idrok etiladi hamda hal qilinadi. Ta‘lim quyidagi tartibda amalga oshirilishi kerak: muammoli topshiriqni qo‘yish, uni hal qilish, olingan natijalarni tekshirish va ularni umumlashtirish, tizimlashtirish, mustahkamlash. Masalan, buyumning biron qismiga ishlov berish turlari to‘garak a‘zolariga ko‘rsatiladi va to‘garak a‘zolarining o‘zlari ishlov berish usullarini to‘g‘ri tanlab olishlari, sababini isbotlab berishlari muammoli vaziyatni vujudga keltiradi. To‘garak jarayonida hosil bo‘lgan muammoli vaziyatlarni to‘rt xil darajada baholanishi mumkin:

1. *Nomustaqil faollik.* Bunday muammoli vaziyatda mavzu yuzasidan beriladigan savollar va hosil bo‘lgan muammoga to‘garak rahbari olib kiradi. Muammoni bartaraf qilish yo‘llarini ko‘rsatuvchi savollar yordamida to‘garak a‘zolarini o‘ziga jalb qiladi. O‘quvchilar muammoli vaziyat holatida bo‘lib, to‘garak rahbarining fikrlash faoliyatini kuzatadilar.

2. *Yarimmustaqil faollik.* Bunday holatda to‘garak rahbari muammoli vaziyatni hosil qiladi. To‘garak a‘zolari bilan birgalikda va ularning ishtirokida muammoni hal qiladi, ya‘ni to‘garak rahbari yordamida to‘garak a‘zolari topshiriqni bajaradilar, yetishmaydigan ma‘lumotlarni, taxminlarni, isbotlarni asoslaydilar.

3. *Mustaqil faollik.* To‘garak rahbari muammoli vaziyatni vujudga keltiradi, to‘garak a‘zolari esa mustaqil ravishda uni hal etadilar, xulosani to‘garak rahbari bilan birgalikda chiqaradilar.

4. *Ijodiy faollik.* To‘garak rahbari o‘quv materialini yoki mehnat topshirig‘ini qabul qilishda muammoli vaziyat hosil qilish uchun sharoit yaratadi, lekin muammoli vaziyatni to‘garak a‘zolarining o‘zlari yaratadilar. To‘garak rahbari faqat xulosalar chiqarishga yordam beradi.

1.6. Bichish-tikishni o'rgatish xonalarida mashg'ulotlarni tashkil etish yo'llari

Bichish-tikish to'garagini tashkil etishning asosiy shakli — mashg'ulot. To'garak mashg'uloti bevosita to'garak rahbari olib boradigan ta'lim jarayonidir. Mashg'ulot davomida yangi bilim berish, amaliy ishlarni bajarish va mustahkamlash kabi ishlar bajariladi. Uni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Mashg'ulotning 80 %i amaliy ishlardan tashkil topganligini hisobga olib, xonada xavfsiz mehnat sharoiti bo'lishi, mehnatni ilmiy asosda tashkil etish talab etiladi. To'garak mashg'ulotlariga quyidagi talablar qo'yiladi.

Didaktik maqsadning aniqligi. Mashg'ulot jarayonida mavzular mazmuni yoritiladi. Mashg'ulot rejasining ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlari aniq qo'yilishi kerak.

Ta'lim va tarbiya birligi. O'quvchilarga mashg'ulotlar jarayonida ta'lim berish bilan bir qatorda, tarbiya ham berilishini unutmash kerak.

O'quv materiallarini to'g'ri tanlash. O'quv materialini tanlashda o'quvchilarning yoshlari, bilim doiralari, texnika yangiliklari hisobga olinadi. O'quv materialini tanlashda osondan murakkabga tomon qoidasiga rioya qilish kerak.

Ta'lim usullarining maqsadga muvofiqligi. Mashg'ulot davomida turli ta'lim usullaridan foydalaniladi. Ta'lim usullari mashg'ulot maqsadiga muvofiq tanlanadi. To'garak jarayonida ko'pincha amaliy ish usulidan foydalaniladi. Chunki bichish-tikishni o'rgatish mashg'ulotlarining ko'p qismi amaliy ishga ajratilgan bo'ladi. Mashg'ulotning boshi va yakunida suhbat, tushuntirish, ko'nikma, malakalarni tekshirish usulidan foydalaniladi.

O'quvchilar ishlarida xavfsizlikni ta'minlash. Bichish-tikishni o'rgatishda turli asbob-uskunalar bilan ishlanadi. Shuning uchun, albatta xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilish talab qilinadi.

Mashg'ulotning tashkiliy aniqligi. Har qanday mashg'ulotning tashkil etilishi va o'tkazilishi aniq bo'lishi kerak. To'garak mashg'ulotlarida ko'proq unumli mehnat bilan shug'ullaniladi. Buning uchun tikuv mashinalari yaxshi ishlashi, ish qurollari yetarli bo'lishi kerak. Darsning tashkiliy aniqligi to'g'ri bo'lishi uchun, rahbar mashg'ulotlarni boshlashda tashkiliy ishlarni, shuningdek, o'quv yili davomidagi kamchiliklarni hisobga olishi kerakligi nazarda tutiladi.

Bichish-tikish to'garagi mashg'ulotlarining tiplari. To'garak rahbari har qanday mashg'ulotning oldiga qo'yilgan vazifasiga ko'ra tipini tanlaydi. Mashg'ulotlarning quyidagi tiplari bo'ladi.

Yangi bilimlar egallanadigan mashg'ulot. Bu tipdagi mashg'ulotlarga nazariy ma'lumotlar berishning ba'zi bir tushunchalarini shakllantirishdan iborat bo'lgan mashg'ulotlar kiradi. Bunda yangi materialni bayon qilish asosiy o'rinni egallaydi. Bu mashg'ulot quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

I. Tashkiliy qism. (Qiziqtirish yoki motivatsiya.)

II. Yangi mavzu bayoni. (Ma'lumotlar berish.)

III. Yangi mavzuni mustahkamlash. (O'rgatilgan bilimlar bo'yicha topshiriqlar berish.)

IV. Uyga vazifa berish.

Ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi mashg'ulotning asosiy bosqichi to'garak a'zolarining mustaqil ishlaridan iborat bo'ladi. Bunday mashg'ulotlarni atroflicha tayyorgarlik ko'rib o'tkazish lozim. Avval mavzu bo'yicha nazariy bilim beriladi, so'ngra amalda bajarib ko'riladi. Bu mashg'ulot quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

I. Tashkiliy qism.

II. Yangi mavzu bayoni.

III. Yangi mavzu bo'yicha amaliy ish.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash.

V. Uyga vazifa.

VI. Ish joyini yig'ishtirish.

Bilimlarni amalda qo'llash mashg'ulotida to'garak a'zolarining mustaqil ishlari asosiy o'rinni egallaydi. To'garak rahbari uning a'zolarini biror ishni bajarishda olgan bilimlaridan qanday foydalanishlariga qiziqtiradi. Mashg'ulot quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

I. Tashkiliy qism.

II. O'tilgan mavzuni takrorlash.

III. Kirish yo'llanmasi.

IV. Mavzu bo'yicha amaliy ish, joriy yo'llanma.

V. Mavzuni mustahkamlash, yakuniy yo'llanma.

VI. Uyga vazifa berish.

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish mashg'uloti. To'garakning har bir mashg'ulotida to'garak a'zolarining bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirishga e'tibor beriladi. Kompleks

tekshirish maqsadida amaliy ish bajariladi. Bunda mashg'ulot quyidagi bosqichlarda bo'ladi:

- I. Tashkiliy qism.
- II. O'tilgan mavzuni mustahkamlash.
- III. Yakun yasash.
- IV. Mavzu bo'yicha amaliy ish.
- V. Uyga vazifa berish.
- VI. Ish o'rinlarini tozalash.

Takrorlash mashg'uloti to'garak a'zolarining bilimlarini takrorlash, ko'nikma va malakalarini mustahkamlashda qo'llaniladi. Bu usulda motivatsiya, qaror qabul qilish, amalga oshirish, baholash ishlari bajariladi. Mashg'ulot quyidagi bosqichlarda olib boriladi:

- I. Tashkiliy qism.
- II. O'tilgan mavzularni mustahkamlash.
- III. Mashg'ulotga yakun yasash.

Aralash mashg'ulotda to'garak a'zolarining bilimi tekshiriladi, yangi bilimlar beriladi, o'tilgan mavzular takrorlanadi, amaliy ishlar bajariladi va quyidagi bosqichlarda bo'ladi:

- I. Tashkiliy qism.
- II. O'tilgan mavzuni mustahkamlash.
- III. Yangi mavzu bayoni.
- IV. Mavzu bo'yicha amaliy ish.
- V. Yangi mavzuni mustahkamlash.
- VI. Uyga vazifa berish.
- VII. Ish joyini yig'ishtirish.

To'garak mashg'ulotlarini olib borishning noan'anaviy tiplari

Mashg'ulot turlarini to'g'ri tanlash bilim, ko'nikma, malakalarni o'rgatish metodini to'g'ri tanlash imkoniyatini beradi. Noan'anaviy mashg'ulot tiplari to'garak rahbarining qiziqishi, intilishi, izlanishi natijasida hosil bo'lgan o'ziga xos o'yin, mehnat, musobaqa elementlari bo'lgan mashg'ulot turidir. Bunday mashg'ulotlarga uzoq tayyorlaniladi, ular qiziqarli bo'lib o'tadi, to'garak a'zolarining bilimlari yanada mustahkamlanadi. Bunday mashg'ulotlarning quyidagi turlari mavjud:

- munozara-bahs;
- didaktik o'yinlar (rolli o'yinlar);
- ishlab chiqarishda mashg'ulot;

- poyezdlar bekati;
- auksion;
- kichik guruhlarga bo‘lish;
- ko‘rgazma tashkil qilish.

Noan’anaviy mashg‘ulotlar bilim, ko‘nikma va malakalarning mustahkam bo‘lishini ta‘minlovchi omildir. Bunday mashg‘ulotlarni tashkil etishda to‘garak rahbari ko‘p izlanishi, mehnat qilishi, ijod bilan shug‘ullanishi, bor imkoniyatlardan oqilona foydalanishi talab qilinadi. Noan’anaviy mashg‘ulotlar ish samaradorligini oshirish, o‘quvchilar bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirish imkoniyatlarini yaratishi kerak. Agar to‘garak rahbari bunday mashg‘ulotlarga yaxshi tayyorlanmasa, kutilgan natijani ololmasligi mumkin. Shuning uchun, u ko‘p izlanishi, bunday mashg‘ulotlarni o‘z o‘rnida qo‘llashi kerak.

I. Munozara yoki bahs turidan foydalanish juda muhim, chunki to‘garak a‘zolari ma‘lum faollikka intiladilar, nutqlari o‘sadi, kasbiy bilim kengayadi. Albatta, munozara yoki bahs mashg‘ulotlariga avvaldan tayyorlaniladi, natijasi e‘lon qilinadi.

II. To‘garak mashg‘ulotlari davomida *didaktik o‘yinlar* metodlaridan foydalanish mumkin. To‘garak mashg‘ulotlari jarayonida ko‘pincha *rolli o‘yinlar* orqali to‘garak a‘zolari qiziqtiriladi, bilimlari mustahkamlanadi. Masalan, sehrli tayoqcha o‘yini quyidagi tartibda o‘tkaziladi.

Mashg‘ulotning maqsadi: bu o‘yin orqali to‘garak a‘zosining nimalarga qiziqishi, orzusi, maqsadi, o‘z ustida ishlashi, fikrlarini jamlay olishi namoyon bo‘ladi.

To‘garak rahbari istalgan savol bilan to‘garak a‘zosiga murojaat etadi. To‘garak a‘zosi savolga javob berib bo‘lgach, boshqa savol bilan dugonasiga murojaat etadi. Savollar turlicha bo‘lishi mumkin:

- To‘garak nomining ma‘nosini bilasizmi?
- Bu kasbni ixtiyoriy tanladingizmi yoki majburiy?
- Muchalingiz nima?
- Kollej direktori bo‘lib qolsangiz nima qilardingiz?
- Qaysi to‘garak rahbarining mashg‘ulotidan qoniqasiz?
- Orzularingiz bilan o‘rtoqlashsangiz.
- Dugonangizning qaysi fazilatlarini qadrlaysiz?
- Qanday badiiy kitoblar o‘qiyapsiz?
- Bu yil qanday nomlangan?
- Tikuvchilik kasbi sizga yoqadimi?

— To‘g‘arak sizga yoqadimi?

To‘g‘arak a‘zosining o‘z kasbiy fani bo‘yicha so‘z boyligini aniqlash maqsadida «So‘z o‘yini» o‘tkazish mumkin. O‘yin sharti: so‘z iboralaridan uning oxirgi harfidan boshlanuvchi boshqa so‘z topish.

O‘yin^{ning} borishi: har ikki guruh alohida qatnashadi. To‘g‘arak a‘zolari doira shaklida joylashadilar. Ularning biriga to‘g‘arak rahbari bir so‘z bilan murojaat qiladi. Tezlik bilan so‘zning oxirgi harfidan boshlanuvchi boshqa so‘z topish kerak, uning topgan so‘zining oxirgi harfidan sherigi boshqa so‘z topishi kerak, tutilsa yoki o‘ylab qolsa o‘tirishi kerak. Shu tariqa o‘yin oxirida bir to‘g‘arak a‘zosi qoladi va u rag‘batlantiriladi.

Qaysi guruh o‘yinni ko‘proq davom ettirsa shu guruh g‘olib deb topiladi.

Misol: tikuvchi — ipak — kiyim — mato — old bo‘lak — kurtka — avra — astar — razmer — rost — texnolog — gazlama — aylana — andaza — adip vahokazo.

Rolli o‘yin. Maqsad buyurtmachi va buyurtma oluvchi o‘rtasidagi 1- muloqot orqali buyurtma olish tartibini, muomala madaniyatini o‘rgatish.

Buning uchun yakka buyurtma korxonasi tashkil etiladi. Xona holati, stol, stul, doskaga «Buyurtma olish xonasi» deb yoziladi. Stol ustida qog‘oz, qalam, ruchka, turli xil moda jurnallari, rasmlar, o‘lchov lentasi va hokazolar bor. Buyurtma beruvchini Lolaxon, buyurtma oluvchini Dilbarxon deb ataymiz.

O‘yin^{ning} borish tartibi: xonaga Lolaxon qo‘lida gazlama bilan kirib keladi: «Assalomu alaykum!»

Dilbarxon: Va alaykum assalom! Keling, bizga qanday xizmat bor?

Lolaxon: Men ko‘ylak tiktirish uchun gazlama olib kelgandim (gazlamani olib ko‘rsatadi).

Dilbarxon: Juda yaxshi, siz ko‘ylakni qanday fasonda tiktirmoqchisiz?

Lolaxon: Mening qomatinga qanday ko‘ylak yarashadi? Fason tanlashga yordam bering, iltimos.

Dilbarxon: Jonim bilan. Mana bu modalar jurnali, moda jurnalidan tashqari ko‘ylak modellaridan namunalar bor, ko‘rib chiqib yoqqanini aytarsiz (moda jurnallari, ko‘ylak modellarini tavsiya etadi).

Lolaxon: Mana bu model menga yoqdi, maslahatingiz uchun rahmat.

Dilbarxon: Yaxshi model tanlabsiz, lekin bu ko‘ylak modeli to‘laroq ayollarga yarashishi mumkin. Agar ozgina o‘zgartirilsa, yoshingizga mos va bahor-kuz oylarida kiyish uchun qulay bo‘ladi (modelni chizib ko‘rsatadi).

Lolaxon: Yaxshi, maslahatingiz uchun rahmat.

Dilbarxon buyurtmachining familiyasi, ismi, manzili, telefon raqamini yozib oladi. Gavdasidan o‘lchov oladi, tikish tannarxini aytadi. Gazlamani tekshirib, o‘lchab ko‘radi. Birinchi kiyib ko‘rishga kelish vaqtini aytadi. Kvitansiya yozdirib 3 nusxadan birini beradi.

Lolaxon: Rahmat. Xayr.

Dilbarxon: Xayr. Tashrifingiz uchun rahmat.

III. *Ishlab chiqarishda mashg‘ulot* to‘garak a‘zolariga bilim berishda o‘quv jarayonini ishlab chiqarish bilan bog‘lash maqsadida o‘tkaziladi. Xonada o‘tkazishda to‘garak a‘zolari shartli ravishda korxona ishchisi o‘rnini egallaydi, ishlab chiqarishni tashkil etadi.

IV. *Poyezdlar bekatlari o‘yinida* bekatlar «Ipakchi», «Mashinashunoslik», «Tikuvchi», «Kiyimlar olami», «Modalar uyi» deb nomlanadi. Kartondan yasalgan poyezd qaysi bekatda to‘xtasa, to‘garak a‘zolari shu mavzuda bilgan ma‘lumotlarini beradilar. Masalan, «Ipakchi» bekatiga kelganda, ipak tolali gazlamalar, ularning olinishi, qo‘llanish sohalari bo‘yicha fikrlarini bildiradilar. «Tikuvchi» bekatida esa ipak gazlamasini tikishdagi xususiyatlari, «Kiyimlar olami»da qanday modellarda kiyimlar tikish, modalar kabi ma‘lumotlarni beradilar. Bu metod orqali to‘garak a‘zolarining bilimlari aniqlanadi, nutqlari o‘sadi, yana qanday ma‘lumotlar berilishi kerakligi aniqlanadi.

V. *Auksion mashg‘ulotlari* biror bo‘limni mustahkamlashda qo‘llaniladi. Masalan, tikilayotgan buyum haqida kim ko‘proq bilimga egaligi aniqlanadi, biror sovg‘a oldindan tayyorlanib, bilimdonlarga beriladi.

Auksion mashg‘uloti ko‘pincha «Kim oshdi» savdosi asosida tashkil etiladi, mustaqil ishlash imkoniyati yaratiladi.

VI. *Kichik guruhlariga bo‘lish.* Ta‘lim berishda bilimlar, ko‘nikma va malakalarni guruh-guruh bo‘lib, jamoa faoliyatida birgalikda o‘zlashtirish imkoniyatlari yaxshi natijalarni beradi. Bu jarayonda to‘garak a‘zolarining fikrlash faoliyati eng ko‘p darajada faollashadi va to‘garak rahbarining faolligiga qiyoslasa bo‘ladigan holga keladi.

Mashg‘ulot jarayonida to‘garak a‘zolarini ikki guruhga bo‘lib musobaqa o‘tkazish mumkin. Bunda albatta shartlar tuzilib, e‘lon

qilinadi, vaqt belgilanadi, maqsad tushuntiriladi. Bunda to'garak rahbari tomonidan savollar tuziladi, munozara mavzusi bilan oldindan tanishtiriladi.

To'garak a'zolarini o'qitishning kichik guruhlarda ishlash metodlariga «Miya hujumi», «Mojarro metodi», «Dumaloq stol», «Uch bosqichli intervyu», «Asalari galasi» va boshqalar kiradi. Bu metodlar bo'yicha ishlash uchun 4—5 nafar kishidan iborat guruhlar tuzib, ishonch vaziyatini vujudga keltirish, oshkora muhokama uchun xalal beradigan psixologik keskinlikni bartaraf etish va ish vaqtini ko'pi bilan 45—80 minut qilib belgilab olish zarur.

Ushbu metodlar fikrlash doirasini kengaytirib, mavjud cheklolarni nazardan qoldirib turish, fikrlash faoliyati harakatchanligini rivojlantirish, o'quv faoliyatini jadallashtirishga qaratiladi. Ularning qiymati o'quv axborotini ishlab chiqish va mustahkamlashdan iborat. Bunday mashg'ulotni o'tkazishdan maqsad:

— qatnashchilarni ko'proq jalb etish, egallagan bilimlarini mustahkamlash, to'ldirish va bir-biridan o'rganish imkonini yaratish;

— yo'l-yo'riq berib turadigan murabbiyni «sahnadan» chiqarib yuborish.

Afzalliklari:

1. Qatnashchilarga ularning o'z g'oyalari va fikrlari bilan ko'proq o'rtoqlashish uchun imkon beradi.

2. Kichik guruhlardagi qatnashchilar katta guruhlarda aytishlari mumkin bo'lgan fikrlardan boshqacha fikrlarni aytishlari mumkin.

3. Qatnashchilar tajriba va g'oyalar bilan o'rtoqlashishadi, bu bilimlar ularning fikrini kengaytiradi va mavjud yondashuvlarni o'zgartiradi.

4. O'quvchining diqqat markazi to'garak rahbaridan to'garak a'zolariga ko'chadi.

5. To'garak a'zolarini o'zlarining ishlari uchun mas'uliyatni ko'proq o'z zimmlariga olishga majbur qiladi.

Kamchiliklari:

1. Ancha ko'p vaqt va qo'shimcha joy bo'lishi talab qilinadi.

2. To'garak a'zolarining birortasi boshchilik qilishga o'ta boshlashi, agar guruh bunga qarshilik ko'rsatmasa, guruh ustidan nazorat qilishni o'z qo'liga olishi mumkin.

3. Guruh o'ziga berilgan topshiriqdan chalg'ib yo'l-yo'riqlarga aniq amal qilmasligi yoki topshiriqni noto'g'ri tushunishi mumkin.

To'garak rahbariga maslahatlar:

— qatnashchilarni shunday taqsimlangki, toki bir-biri bilan tanishligi kam bo'lgan to'garak a'zolari birga bo'lishsin;

— topshiriqlarni aniq va ravshan qilib ta'riflab bering, keyin esa uni hamma tushunib olganligiga ishonch hosil qiling;

— to'garak a'zolariga ularning o'z joyida joylashib olishlari uchun vaqt bering va shundan keyingina ulardan topshiriq ustida ishlay boshlashni iltimos qiling;

— topshiriq olishdan avval to'garak a'zolarining o'zlari guruhlarga birlashib olishlarini hisobga oling;

— yo'l-yo'riqlarni ish boshlashdan oldin yana bir marta takrorlang;

— to'garak a'zolarining yo'l-yo'riqlarga nechog'liq aniq amal qilib borishayotganini va topshiriqdan chetga chiqishmayotganini qayta-qayta tekshirib ko'ring.

«Miya hujumi» («Miya jangi») metodi. Metodning asosiy qoidalari:

— g'oyani shakllantirishga xalal beradigan biror mulohaza va tanqidiy fikrlarni bildirmaslik;

— yangicha fikrni tabriklash va fikr qanchalik odatdan tashqari bo'lsa, uning shuncha yaxshi bo'lishini hisobga olish;

— eng ko'p sonda takliflar olish;

— g'oyalarni kombinatsiyalash va rivojlantirish;

— har tomonlama dalil-isbotlar keltirmasdan turib, qisqa fikrlarni bayon qilish;

— guruhda g'oyalar beradigan kishilar kuchlarini teng taqsimlash.

Bu metod to'garak a'zosini o'z fikr-mulohazasini isbotlash, himoya qilish, har qanday vaziyatda eng ma'qul yechimni topish, muloqot olib borish, himoya qilinayotgan masalaning to'g'riligiga ishontirishga o'rgatadi. Metod shu kungi mavzuni to'la tahlil qilib chiqish, o'tilgan mavzularni mustahkamlash imkonini beradi.

Mojaro metodi. Odatdan tashqari, favqulodda vaziyatlarda qilinadigan xatti-harakatlarni to'garak a'zolariga o'rgatish maqsadida kichik guruhlarda mojaro metodi qo'llaniladi. To'garak a'zosiga muammo yuzasidan vaziyatga doir har qanday topshiriq ko'rinishidagi qisqacha axborot taqdim etiladi. Mana shu topshiriqni tahlil qilib chiqish va 1—1,5 minut ichida tez qaror qabul qilish zarur. Bu metod to'garak a'zosining fikr yuritishini juda ham faollashtiradi va uni favqulodda vaziyatlarda ishlashga

o'rgatadi. Bunday mashq, biror yangi model yoki kiyimda bezakning modaga kirib kelishida, tikish jarayoni ketma-ketligini ishlab chiqish uchun zarur. Bu o'rinda ish-harakatlar o'zlashtirish koeffitsiyentining yuqori shkalasi bo'yicha baholanadi. Muhimi — topshiriqni to'liq hamda chaqqon bajarish kerak.

Metodni mashg'ulotning turli bosqichlarida qo'llaniladi, lekin undan yangi materialni ishlab chiqish va mustahkamlashga qaratilgan asosiy bosqichda ko'p foydalaniladi. Mojaro metodining afzalliklari quyidagilarda ko'rinadi:

— to'garak a'zosining fikrlashini faollashtiradi;

— to'garak a'zosining tez bajarish sharoitlariga tayyorgarligini nazorat qiladi;

— ish-harakatlar bajarilishining chaqqonligiga va to'g'riligiga baho beradi.

Dumaloq stol metodi. Topshiriq yozib qo'yilgan qog'ozni davra bo'ylab o'tkaziladi, har bir to'garak a'zosi o'zining javob variantini yozib qo'yadi va varaqni boshqa to'garak a'zosiga uzatadi. Hamma to'garak a'zolari o'z javoblarini yozib qo'yishadi, keyin muhokama bo'ladi: noto'g'ri javoblar o'chiriladi, to'g'ri javoblarning soniga qarab to'garak a'zolarining bilimlariga baho beriladi. Bu metod faqat yozma shaklda emas, balki og'zaki shaklda ham qo'llanilishi mumkin. Metodni «zanjir» deb ham nomlanadi. Ketma-ket berilgan javob uzilmasligi kerak.

To'garak rahbari nazorat qiluvchi mashg'ulotlarda bu metoddan foydalanishi mumkin. Shuni esda tutish kerakki, qo'yilgan savolning javobi qisqa, lekin mavzuni yoritish imkonini berishi kerak.

Uch bosqichli intervyu metodi «tikuvchi — iste'molchi — ekspert» konsultatsiyalari ko'rinishida o'tkaziladi. Bo'lingan guruhlar 1, 2, 3 raqamlari bilan belgilanadi.

1-raqamli guruh a'zolarining hammasi — tikuvchilar, 2-raqamlilar — iste'molchilar, 3-raqamlilar esa, ekspertlar bo'lib hisoblanadi. Shunday qilib, har bir (3 kishidan iborat) guruhda rollar mana bunday taqsimlanadi: «tikuvchi», «iste'molchi», «ekspert». «Ekspert» «iste'molchi»ning kiyimini kiyib kamchiliklarini topadi, «tikuvchi»ning ish-harakatlarini baholaydi va uch bo'limga bo'lib yozib qo'yadi:

1) nimalar to'g'ri bajarilgan;

2) nimalar noto'g'ri bajarilgan;

3) qanday bo'lishi kerak edi.

Bu metod tikuvchining bilimini, ko'nikma va malakalarini aniqlab, muloqot olib borish, qisqa vaqt ichida konsultatsiyalarni bekam-u ko'st o'tkazish malakalarini baholash uchun qo'llaniladi.

«Tikuvchi» «iste'molchi» tanlagan modelni qanday ketma-ketlikda tikish mumkinligini, tikish jarayonidagi yangilik nimadan iborat ekanligini bilishi kerak.

«Iste'molchi» tanlagan kiyimining kamchiliklarini aniqlay olishi, o'ziga modelning mos yoki mos emasligini, kamchiliklari to'g'ri tuzatilganligini ko'ra bilishi kerak. To'garak a'zolari bilan o'tkazilgan bunday mashg'ulotlar qisqa vaqt ichida kiyim tikish ketma-ketligini tuza olish, nuqsonlarini tuzata olish qobiliyatlarini oshiradi.

VII. *Ko'rgazma tashkil qilishda* to'garak mashg'uloti modalarni namoyish qilish tariqasida o'tkaziladi. Modalar namoyishida har bir guruhdan to'garak a'zolari 3 tadan jami 6 ta yubka modellarini namoyish qilishadi. Yubkalar raqamlanadi va modellar chiroyli yurishlar bilan xonada ko'rsatiladi. Bunda birinchi guruh ikkinchi guruhning, ikkinchi guruh birinchi guruhning yubka modellariga ta'rif beradi. Ekspert baholaydi.

Ikkinchi usulda yubka kiygan to'garak a'zolari (10 ta) raqamlanadi, bittadan eshik oldidan turli yurishlar bilan xonani aylanib chiqib ketishadi. Bu vaqtda har bir modelga uning ta'rifi e'lon qilib turiladi.

Modalar namoyishi vaqtida biror mayin musiqa yangrab tursa maqsadga muvofiq bo'ladi. Eng chiroyli, zamonaviy, to'g'ri tikilgan yubka to'plamiga yuqori baho beriladi hamda rag'batlantiriladi va aksincha, biror kamchiliklar bilan tikilgan yubka mualliflariga bu xatoliklarni takrorlamasliklari uchun yo'l-yo'riqlar beriladi.

Har qanday mashg'ulot tipi asosigato'garak a'zolarigata'lim-tarbiya berishni, ularning ma'naviy olamiga yangilik olib kirishni, shu paytgacha hosil bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishni, to'garak a'zosining kasbiy yo'nalishi bo'yicha fanning yangi qirralarini egallashini maqsad qilib olinishi kerak. Har qanday maqsadga erishish uchun esa to'garak rahbari izlanishi va dars tipini to'g'ri tanlab olishi zarur.

To'garak mashg'ulotlari jarayonida to'garak a'zolari ma'lum bilimlarni shunchaki o'zlashtirib olishdan tashqari, bir vaqtning o'zida xatti-harakatlar qilishni o'rganishning yangi tur, shakl va metodini ham o'zlashtirib oladi. Mashg'ulot turlarini tanlash,

asosan, ko'zda tutilgan maqsadga bog'liq bo'ladi. Agar maqsad yangi bilim egallash bo'lsa, u holda mashg'ulotlarning nazariy turidan foydalaniladi.

Tushunchalar va xatti-harakatlarning shakllanishi to'garak rahbari boshqarib boradigan asosiy amaliy mashg'ulotlar turidan iborat bo'lib, uni o'tkazish metodikasi pedagogik tajriba va mahoratga bog'liqdir.

Amaliy mashg'ulotlar to'garak a'zosida idrok va xotira, diqqat-e'tibor va tafakkur, tasavvur va mantiqni birlashtirishi kerak. Unda o'zlashtirishga ehtiyoj va mayl nechog'liq zo'r bo'lsa, natija ham shunchalik samarali bo'lib chiqadi. Buyuk Sa'diyning: «Ishtiyosiz bo'lib o'qiydigan o'quvchi qanotsiz qushdek gap», deb aytgani bejiz emas. Shuning uchun to'garak a'zolarining xohishiga qarab tikiladigan buyumlarni tanlab olish tavsiya etiladi.

To'garak a'zolarining olgan bilimlarini amalda ko'rsatish, to'garak faoliyatini targ'ib qilish maqsadida yil yakunida to'garak a'zolari ishlaridan ko'rgazma tashkil etiladi. O'z ishiga ishtiyok, qiziqish uyg'otish, ayniqsa undan huzur topib, mamnun bo'lish, ma'lumki, uni olib borishda eng yaxshi natijalar beradi. Bilimlar, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar ana shunga ko'p jihatdan yo'l ochadi.

1.7. To'garakda ta'lim tizimlari va tamoyillari, mehnatni tashkil etish shakllari

Bichish-tikishni o'rgatish to'garagida ta'lim tizimlari.

Umumta'lim maktablarida mehnat ta'limi darslarining tashkil topishi jarayonida xalq maorifi xodimlari orasida turli munorazalar bo'ldi. To'garak rahbarlari va metodistlarning bir guruhi maktabni turmush bilan bog'lanishini ta'minlash maqsadida o'quv rejaga mehnat ta'limini mustaqil fan sifatida kiritish zarur deb hisoblasalar, boshqa bir guruh bunga e'tiroz bildirib, maktablarda o'quvchilarga umumta'lim fanlarini o'qitish jarayonida ham mehnatga o'rgatish mumkin, deb hisobladilar. Uchinchi guruh o'qituvchilari va metodistlar esa mehnat ta'limi maktab tizimida markaziy o'rinni egallashi kerak, degan fikrni bildirdilar. 1932-yildagi «Boshlang'ich va o'rta maktablarning o'quv programmalari va rejimi to'g'risida»gi Qarorga asosan mehnat ta'limi o'quv rejasiga mustaqil fan sifatida kiritildi. Shunga qaramay dastlabki vaqtlarda maxsus tayyorlangan mehnat o'qituvchilari, to'garak rahbarlari

hamda moddiy baza yo'qligi sababli, 1937- yilda mehnat ta'limi fan sifatida o'quv rejadani olib tashlandi. 1952- yilga kelib mamlakatimizda bo'layotgan o'zgarishlar maktablarda politexnik ta'lim va mehnat tarbiyasini rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi. Shu sababli 1954- yilga kelib mehnat ta'limi o'sib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish vositasi sifatida o'quv rejaga kiritildi. Shundan keyin mehnat ta'limini o'qitishga hamda shu yo'nalishdagi to'garak mashg'ulotlarining olib borilishiga katta ahamiyat berildi. Hozirgi vaqtda mehnat ta'limi fani to'garak a'zolarini kasb tanlashga yo'llash omili hisoblanadi.

Mehnat ta'limi va turli to'garaklarning (mayda hunarmandchiliklarni) rivojlanishida dastlab *buyum tizimi* paydo bo'lgan. Bu tizimga asosan to'garak a'zosi o'zi o'zlashtirayotgan kasb uchun tegishli bo'lgan buyumlarni tayyorlagan. Bunda buyumlarni tayyorlash jarayonining murakkablik darajasi ortib borgan. Buyumlarni tikish jarayoni alohida tikish ketma-ketligiga ajratilmagan. To'garak a'zosi bitta buyumni tayyorlashda ustoz tomonidan bajariladigan ishni va boshqa harakatlarni takrorlashga intilgan. Yangi buyumni tayyorlash jarayonida to'garak a'zosi ishni qaytadan o'rganishga majbur bo'lgan. Mazkur tizimning asosiy kamchiligi ham ana shundan iborat. Buyum tizimi hunarmandchilik asoslarini aks ettirgan va XIX asrning ikkinchi yarmigacha qo'llangan.

XIX asrning oxiriga kelib, hunarmandchilikda mehnatning taqsimlanishi tikuvchilik jarayonini operatsiyalarga bo'linishiga olib keldi, ya'ni mehnat ta'limining *operatsiya tizimi* yuzaga keldi.

Operatsiya tizimi bo'yicha o'qitishda, to'garak a'zolari o'zlari egallaydigan kasbning mazmunini tashkil qiluvchi mehnat operatsiyalarini o'rganishgan. Bu tizimga asosan har qanday buyumni tayyorlash bir xil operatsiyalardan iborat, faqat ularning bajarilish tartibi va ishlov berishning aniqligiga qo'yiladigan talablar birbiridan farq qiladi. Bu tizim to'garak a'zolarini buyum tayyorlashga bog'lab qo'ymay, kasb doirasidagi umumiy bilim, malaka bilan qurollantiradi, buyum tikishda qo'llaniladigan operatsiyalarni mukammal o'rgatadi. Tizimning afzalligi ham ana shunda. Bu tizimning kamchiligi shundan iboratki, operatsiyalar umuman tikuvchilik buyumlarini tayyorlash jarayonida o'zlashtiriladi, ya'ni to'garak a'zolari mehnati unumli mehnat xarakterida bo'lmaydi. Natijada ularning ishga qiziqishi susayadi. Bu tizim operatsiyalarni bajarish bilan buyumlar tayyorlashni uzib qo'yadi.

Uchinchi tizim yuqoridagi ikkita tizimning yutuq va kamchiliklarini o'rganilishi natijasida yuzaga keldi va *operatsiya-buyum tizimi* deb nomlandi. Bunda to'g'arak a'zosi avval mazkur kasbda tayyorlanayotgan buyum uchun tegishli bir nechta operatsiyalarni bajarishni o'rganib, keyin buyum tayyorlashda qo'llaydi.

Bu tizimning yutug'i shunda ko'rinadiki, to'g'arak a'zosi o'z mehnatining natijasini ko'radi va baholay oladi, tayyorlanayotgan buyum uchun o'zi operatsiyalarni tanlaydi. Kamchiligi: to'g'arakning birinchi mashg'ulotidanoq bir necha operatsiyalarni qamragan buyumlarni tayyorlash jarayoni to'g'arak a'zolarida bu operatsiyalarning mazmuni haqida to'g'ri tasavvur bo'lmasligiga olib kelardi. Shuning uchun ham bu tizim keng tarqalmadi.

1920-yillar oxirida MMI (Markaziy mehnat instituti) ishlab chiqqan va shu tufayli MMI tizimi deb ham ataluvchi *motor-mashq tizimi* tarqaldi. Bu tizimning juda katta kamchiligi bor edi. Bu tizimda ko'nikma va malakalarni ongli o'zlashtirish nazarda tutilmas edi. Ko'nikmalarni shakllantirish maxsus apparatlar va haqiqiy mehnat jarayonini eslatadigan mashqlarni qo'llash bilan amalga oshirilardi. Ko'p marta takrorlash natijasida mushaklarning ma'lum harakatlarni ongning ishtirokisiz ham bajarishga o'rgatish mumkin, deb faraz qilingan. Ta'limga bunday yondashish ma'qullanmadi va tezda uni rad qilindi. Motor-mashq tizimining yutug'i shundaki, unda mehnat harakatlari va mehnat usullari chuqur tahlil qilinib, ularni tashkil etish yo'llari belgilangan edi.

Operatsiya-buyum va motor-mashq tizimlarining kamchiliklari va yutuqlari o'rganilib, operatsiya-kompleks (5- tizim) tizimi yuzaga keldi. Bu tizimga asosan o'quvchi avval 2—3 ta ketma-ket operatsiyalarni o'zlashtiradi, so'ngra shu operatsiyani ichiga olgan kompleks ishlarni bajaradi. Mehnat operatsiyalarini o'zlashtirish va ularni kompleks ishlarda qo'llash ta'limning birinchi bosqichidagi asosiy vazifadir. Ikkinchi bosqichda o'quvchilar ishlab chiqarishdagi unumli mehnatga qo'shiladilar. Masalan, kiyim tikishda qo'llaniladigan barcha turdagi yengni, yoqani, mayda qismlarni tikishni o'rgatib bo'lingandan so'ng uni kiyimda qo'llash bajariladi. Kamchiligi: to'g'arak a'zosi o'z ishining natijasini juda uzoq vaqtdan so'ng ko'radi. Natijada bu kasbga qiziqish susayadi.

Hozirgi vaqtda o'quv ustaxonalarida amaliy ishni bajarish jarayonida operatsiya-buyum tizimidan foydalaniladi, chunki operatsiyani alohida o'rganish rejalashtirilmagan va dasturda ko'rsatilgan buyum turini mahalliy sharoitga qarab o'zgartirish mumkin.

Bichish-tikishni o'rganish jarayonida keyingi yillarda *konstruk-sion texnologik* tizim bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etilmoqda. Bu tizimning yetakchi g'oyasi to'garak a'zolarining ijodiy faoliyatini o'stirishdan iboratdir. To'garak a'zosini biror buyumni tayyorlashdan avval uning loyihasi va ishlov berish jarayonini amalga oshirishi kerak bo'lgan sharoitga olib kiriladi. U biror kiyimni tikish uchun avval o'lchov olish, asos chizmasini chizish, andaza tayyorlash, modellastirish, andazani gazlamaga joylashtirib, buyumni bichish va tikish kabi murakkab jarayonni bajaradi. O'quvchilar ijodiy faoliyatlarining o'sishi uchun yaratiladigan hamma narsalar zo'r berib mehnat qilishni taqozo etadi.

Ijodiy ishga oddiy idrok qilish yo'li bilan emas, balki fikrlash faoliyati orqali erishiladi. Ijodiy ishlash jarayoni faoliyatini paydo bo'lish, ijodiy masalaning vujudga kelishi, masalani yechish, yechimni amalda qo'llash bosqichlariga bo'lish mumkin.

To'garak a'zolari ijodiy faoliyatlarini amalga oshirishda rahbarlik katta ahamiyatga ega. To'garak a'zolarini har xil savol va masalalarni mustaqil hal qilish imkoniyatlaridan iborat faoliyatga qatnash-tirishda, ularni ijodiy g'oyaga keltirishda yoki ular oldiga to'g'ridan to'g'ri ijodiy xarakterdagi savol va masalalarni qo'yishda, fan va ishlab chiqarish asoslariga oid bilimlarini oshirishga undashda, ijodiy faoliyatlarini rag'batlantirishda rahbarning roli katta bo'ladi.

To'garak a'zolarining texnik ijodkorligini oshirishga qaratilgan mehnat topshiriqlari ham 3 guruhga bo'linadi:

- loyihalash;
- texnologik jarayonni tuzish;
- mehnatni to'g'ri tashkil etish.

To'garak a'zosining texnik ijodkorligini oshirish eng sodda topshiriqlarni bajarishdan boshlanadi va asta-sekin murakkablashib boradi. O'quvchilarning ijodiy ishlarini tashkil qilish o'quv ustaxonalaridagi ta'limga muammoli yondashish imkonini beradi.

Bichish-tikishni o'rgatish to'garagida ta'lim tamoyillari. Bichish-tikishni o'rgatish to'garagi ta'lim tamoyillariga quyidagilar kiradi:

- ta'lim-tarbiya birligi;
- ilmiylik;
- onglilik va faollik;
- nazariya bilan amaliyot birligi;
- tizimlilik va izchillik;
- ko'rsatmalilik;

- mustahkam va puxta o'zlashtirish;
- yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish;
- ta'limda politexnik tamoyil;
- unumli mehnat asosida o'qitish.

Ta'lim tamoyillari to'garak rahbarining faoliyatini va to'garak a'zolari tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, tegishli ko'nikma va malakalar hosil qilishning asosiy qonun va yo'l-yo'riqlarini o'z ichiga oladi. Ta'lim tamoyillari deb, tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan o'qish va o'qitish jarayonlarining yo'nalishi, to'garak a'zolari tomonidan bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilish asosiy qonun va qoidalarining yig'indisiga aytiladi. Tarbiya bilan chambarchas bog'liq ta'lim jarayonini tashkil etishga asos bo'ladigan yetakchi qoidalar didaktik qoidalar deyiladi. Bu qoidalarning ta'lim jarayonida qanday tatbiq etilishini quyida ko'rib chiqamiz.

1. *Ta'lim-tarbiya birligi tamoyili.* Ta'lim jarayonida o'quvchilar tarbiyalanadi. Masalan, gazlamadan biror buyumni bichishni o'rgatishda buyumni bichish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilish bilan birga, gazlamadan tejamkorlik bilan foydalanishni o'rgatish orqali iqtisodiy tarbiya shakllanadi yoki tikuv buyumiga moslab bezaklar tanlab, sifatli tikishni o'rgatish bilan to'garak a'zolarida badiiy tarbiya, tikuv mashinasida o'tirib tikayotganda tikuv mashinasiga qarash, sozlangan mashina bilan ishlash, ish joyining tartibli bo'lishiga e'tibor berish orqali mehnat madaniyati shakllanadi. To'garak ishlarini amalga oshirish jarayonida mavzularning mazmunidan kelib chiqqan holda uni ta'lim bilan birga amalga oshirishni ta'minlash juda muhimdir.

2. *Ilmiylik tamoyili* to'garak a'zolariga ilmiy asoslangan, tajribada sinalgan, fanning eng yangi yutuqlarini hisobga olgan holda ma'lumotlarni yetkazishdir. To'garak ishlarini amalga oshirish jarayonida to'garak a'zolari andaza tayyorlash, modellashtirish ishlarini bajaradilar. Bunda ularga bu ishlarni bajarish bo'yicha ko'nikma va malaka hosil qildirish bilan cheklanmay, balki o'rganayotgan mehnat operatsiyalarining ilmiy asoslari haqida tushunchalar beriladi. Masalan, biror buyumni modellashtirishni o'rgatishdan avval modellashtirish elementlari haqida ilmiy ma'lumotlar beriladi.

3. *Onglilik va faollik tamoyili.* To'garak mashg'ulotlari mavzularini ongli o'zlashtirish, bu — amaliy-nazariy mashg'ulotlarda zarur bo'lgan ilmiy, texnikaviy bilimlarni to'garak a'zolariga tu-

shuntirib berish, ish qurollaridan to'g'ri foydalanish hamda buyum tikishda ish operatsiyalarini to'g'ri tanlay olishdir. To'garak mashg'ulotlarini tashkil etishda berilgan bilimlarni yodlab olinsa bu kamchilik hisoblanadi. To'garak a'zolari o'z bilimlarini amalda qo'llay olsagina onglilikka erishiladi. O'quvchi to'garak rahbari tomonidan berilgan tushunchalarni faqatgina yodlab olmasligi uchun rahbar:

a) to'garak a'zolarini ongli ravishda tushunishini, ongli munosabatini va bilish faolligi darajasini bildiradigan belgilarni bilishi;

b) materialni ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradigan aqliy harakatlarni, fikrlash jarayonlarini shakllantirish uchun sharoit yaratishi;

d) to'garak mashg'ulotlarida faollikni oshirish yo'llaridan foydalanishni rejalashtirishi kerak.

Ta'limda onglilik faollik bilan uzviy bog'liqdir. To'garak a'zolari faolligini oshirish o'z mehnat natijasining foydali ekanligini ongli anglash demakdir. Masalan, to'garak a'zosi bajarayotgan ishini maktab ko'rgazma zaliga, bog'chalarga topshirishini anglasa, uni tezroq bitkazishga harakat qiladi.

To'garak a'zolarining yuqori faolligiga:

— mashg'ulotning mazmuni, maqsadi va vazifalarini aniq bayon qilish;

— to'garak a'zolariga ijodiy xarakterdagi mehnat topshiriqlarini berish;

— ta'limning eng samarali usullaridan foydalanish orqali erishish mumkin.

Onglilik va faollik tamoyillari to'garak a'zolarida mustaqil ijodiy fikrlashni o'stirish zaruratini paydo qiladi.

4. *Nazariya bilan amaliyot birligi tamoyili.* Nazariyani amaliyot bilan bog'lab olib borish eng asosiy va yetakchi tamoyildir. To'garak jarayonida ko'pincha nazariyani amalda qo'llash uchun sharoit yaratiladi. To'garak a'zolarini amaliy faoliyatga tayyorlash nazariy bilimlarni egallash jarayonida boshlanadi. Nazariy bilimga ega bo'lgandan so'ng, bilimlarni mustahkamlash laboratoriya ishi va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishda davom ettiriladi. Nazariyani amaliyot bilan bog'lashning har xil shakllaridan foydalanish orqali to'garak a'zolaridagi bilim sifatini oshirishga erishiladi. Shuningdek, to'garak a'zolarida fan asoslariga, mehnatga, tanlagan kasbiga qiziqish, kishilar mehnatini qadrlash kabi tuyg'ular tarbiyalanadi.

5. *Tizimlilik va izchillik tamoyili.* To'garak rahbari bichish-tikish to'garagi jarayonida o'quv materialini ixtiyoriy ravishda emas, balki ma'lum qoidalarga asosan bayon qiladi, ya'ni bir tizimga olib boradi. To'garak mashg'ulotlarining birinchi yili ish fartugi, qiz bolalar ko'ylagi bichib-tikilsa, mashg'ulotlarning ikkinchi yilida yubkalar, xalatlar, uchinchi yilida esa bayram kiyimlari bichib-tikiladi va hokazo. To'garak mashg'ulotlarining birinchi yilida uning a'zolari bichish-tikish to'garagi jarayonida ishlov berish nisbatan osonroq bo'lgan va turmushda tez-tez uchrab turadigan gazlamalarga ishlov berish usullari bilan tanishtiriladi. Keyingi yillarda esa murakkab ish qurollarini ishlatish, jismonan ko'p kuch sarflash kerak bo'lgan buyumlarni tayyorlashni o'rganadilar. Sekin-asta ular avval sodda, keyin murakkab ishlar bilan tanishib, tikuv mashinalarida buyumlar tikadilar. Bunda to'garak rahbari har doim osondan murakkab tomon bilimlar berib borishi kerak, ya'ni izchillikka qarashi kerak.

6. *Ko'rsatmalilik tamoyili* to'garak a'zolarining mehnatga oid o'quv materiallarini, o'rganilayotgan predmetlar va hodisalarni jonli idrok etish, o'zlashtirishni nazarda tutadi. To'garak mashg'ulotlarida ishlab chiqarish korxonalariga uyushtirilgan ekskursiya, mehnat usullari, plakatlari, sxemalar, jadvallar, buyum namunalarini ko'rsatishdan, o'quv kinofilmlari, diafilmlarni namoyish qilishdan ko'rgazma vositasi sifatida foydalanish mumkin. Ko'rsatmalilik tushunchasiga idrok etishning ko'rish turi emas, balki eshitish, sezish turlari ham kiradi. To'garak mashg'ulotlarida ko'rsatmalilikka katta ahamiyat berish kerak, ammo mashg'ulotni haddan tashqari ko'rgazma qurollari bilan to'ldirib yuborish yaxshi emas, bu ba'zan foyda o'rniga zarar ham keltirishi mumkin.

Ko'rsatmalilikdan foydalanishda bir qator metodik talablarga rioya qilish zarur:

a) ko'rgazmali qurollar darsning o'quv materialiga mos bo'lishi kerak;

b) barcha ko'rgazmali qurollarni birdaniga namoyish qilib qo'yish va osib qo'yish shart emas, chunki bu to'garak a'zolarining diqqatini jamlashni qiyinlashtiradi;

d) to'garak rahbari ko'rgazmali qurolni ko'rsatishda ularni to'garak a'zolari tomonidan idrok etish jarayoniga rahbarlik qilishi zarur.

7. *Mustahkam va puxta o'zlashtirish tamoyili.* To'garak a'zolari faqatgina o'tilayotgan mashg'ulotni o'zlashtirib qolmay, oldingi

o'tilgan mavzular yuzasidan ko'nikma va malakalarni takomillashtiradilar, kerak bo'lib qolganda esa esga tushirib, amaliy ish mobaynida qo'llaydilar.

Hozirgi zamon rivojlanishini hisobga olgan holda to'garak jarayonini shunday tashkil etish kerakki, unda yangi bilimlar, malakalar egallash oson bo'lsin. Buning uchun ularning olayotgan bilimlari puxta bo'lishi kerak. Bilimlarning puxta bo'lishiga to'garak mashg'uloti materiallarini samarali bayon qilish hisobiga erishiladi. Bilim va malakalarning puxtaligini ta'minlashda texnika vositalarini qo'llash katta ahamiyatga ega. Mustahkam va puxta o'zlashtirish to'garak a'zolarida fikrlashni o'stirishga, mashg'ulotlarga qiziqishlarining ortishiga olib keladi.

8. *Yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.* To'garak mashg'uloti bo'yicha o'quv materialining mazmuni fan va texnika taraqqiyotining hozirgi darajasiga mos ravishda uning a'zolariga tushunarli bo'lishi kerak. Bundan tashqari, to'garak a'zolarining jismoniy tayyorgarligini ham nazarda tutish zarur.

Mashg'ulot mavzulari to'garak a'zolari yoshiga mos va tushunarli bo'lishi uchun:

a) o'tilayotgan mavzuning mazmuni va hajmi, amaliy mashg'ulotlari to'garak a'zolari tayyorgarligiga, jismoniy rivojlanganligiga va yoshiga mos kelishi kerak;

b) mavzular murakkablashib borishi kerak, shuningdek, o'quvchilar bilim doirasini yangiliklar bilan to'ldirib borishi zarur;

d) to'garak a'zolariga individual yondashish kerak, chunki ularning ayrimlari yangi mavzuni oson tushunsa, ayrimlari qiyinchilik bilan tushunadilar;

e) ko'rgazmali qurollardan to'g'ri va o'rinli foydalanish zarur.

9. *Politexnik tamoyil.* Nazariyani amaliyot bilan bog'lab o'tishda politexnik tamoyil asosiy rolni o'ynaydi. Mashg'ulotlardagi ta'lim mazmuni, ya'ni tikuv mashinalari, uning mexanizmlari, asboblarning tuzilishi, ishlash prinsiplari, shuningdek, texnologik jarayonlar, mehnat usullari va amaliy mashg'ulotlarning bajarilish yo'llari haqidagi texnikaviy ma'lumotlar politexnik xarakter kasb etadi.

Politexnik tamoyil shu bilan ham xarakterlanadiki, to'garak a'zolariga mavzuga mos ravishda ishlab chiqarish sohalaridagi avtomatlar, moslamalar, ishlab chiqarish jarayonlari haqida tushunchalar berib boriladi. Masalan, tikuvchilik korxonalarida yengil ko'ylaklarni tikishda yoqaga ishlov berish, cho'ntak, burmalarga

ishlov berish, shuningdek, issiqlik ishlovi berish, yorib dazmolash, presslash, bug‘lab dazmollash tushunchalari to‘garak a‘zolarining ongiga singdirib boriladi. Demak, to‘garak rahbari ishlab chiqarish sohasidagi yangiliklarni mashg‘ulotlar bilan bog‘lab olib boradi, natijada rahbar texnika va fandagi yangiliklarni o‘quvchilarga yetkazadi.

10. *Unumli mehnat asosida o‘qitish tamoyili.* Ayrim pedagogika nazariyotchilari o‘qitishni unumli mehnat bilan birga olib borib bo‘lmaydi, degan fikrni ilgari surgan edilar. Bichish-tikishni o‘rgatish to‘garagida bajariladigan ishlar mashq asosida olib borilsa yetarli bo‘ladi degan fikr noto‘g‘ri, ya‘ni to‘garak a‘zosi o‘z mehnatining pirovard yakunini ko‘rgandagina, unda mehnatga qiziqish hamda mehnat kishisiga hurmat ortishi isbotlangan. Shuning uchun ham to‘garakda mashg‘ulotlar unumli mehnat asosida olib borilmoqda.

Mehnatni tashkil etish shakllari. Bichish-tikishni o‘rgatish to‘garagi jarayonida mehnatni tashkil etishning uch xil shakli mavjud:

- 1) frontal;
- 2) zveno yoki brigada;
- 3) yakka.

To‘garak mashg‘ulotlari jarayonida to‘garak a‘zolari yangi bilimlar oladilar va shu bilimlarni mustahkamlashda amaliy ish o‘tkazish uchun to‘garak rahbari tomonidan dastlabki tushunchalar beriladi. Masalan, to‘garak mashg‘ulotlarida asos chizmalarini chizish, modellashtirish, tikish jarayonida qirqimlarni chizishni o‘rgatish ishlari bajariladi. Bu mavzularni to‘garak a‘zolari o‘zlari o‘rgana olmaydilar. Shuning uchun, to‘garak rahbari nazariy bilimlar berib, doskada amaliy ishga yo‘llanma ham beradi. To‘garak a‘zolari esa rahbarning ko‘rsatmalari asosida mashqlarni bajaradilar. Mana shunday tartibda tanlangan ish shaklini *frontal* deb ataladi. Bu shaklning o‘ziga xos yutuq va kamchilik tomonlari mavjud. Yutug‘i: to‘garak a‘zolari to‘garak rahbari bilan birga ishlaydi, ular tomonidan yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar o‘z vaqtida aniqlanadi hamda tuzatiladi. Kamchiligi: to‘garak a‘zolarining mustaqil ishlash faoliyatlari kamayadi, to‘garak rahbarining ko‘rsatmasisiz ishlay olmaydilar.

To‘garak mashg‘ulotlarini tashkil etishning *zveno* yoki *brigada* shakli asosan amaliy ish bajarishda qo‘llaniladi. Bu shaklni o‘tilayotgan mavzuning xususiyatiga, to‘garak a‘zolariga o‘quv jihozlarning yetarliligiga qarab tanlanadi. Masalan, pazandachilik

to'garagida mashg'ulot o'tishda har bir to'garak a'zosiga kerakli jihozlarni yetkazish qiyin va har bir o'quvchi o'zicha taom tayyorlasa yaxshi natija bermaydi. Bu turdagi to'garak mashg'ulotini zveno yoki brigada usulidan foydalanib olib borilsa, to'garak a'zolariga bir vaqtning o'zida bir necha xil taomlar tayyorlash o'rgatiladi. Har bir zveno yoki brigada boshlig'i tomonidan ish taqsimlanadi. Amaliy ishning xususiyatiga qarab, hamma zvenoda ishni bir xilda taqsimlash imkoniyati bo'lmaydi. Mana shu xususiyati mehnatni zveno yoki brigada shaklida tashkil etishning asosiy kamchiligidir.

Mehnatni tashkil etishning *yakka* shaklidan to'garak mashg'ulotlari mavzulari bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllantirishda, mustahkamlashda, amalda qo'llashda foydalaniladi, mashg'ulotlar davomida to'garak a'zolarining ishlarini alohida-alohida baholash imkoniyati yaratiladi. Yutug'i: har bir o'quvchida mavzu bo'yicha ko'nikma va malaka hosil qilish imkoniyati bo'ladi, ijodiy faoliyatini oshirish imkoniyati tug'iladi. Kamchiligi: to'garak a'zolarining yo'l qo'ygan kamchiliklari to'garak rahbari tomonidan tekshirilmaguncha aniqlanmaydi, ayrim hollarda kamchiliklar o'z vaqtida aniqlanmasligi ham mumkin. Har bir mashg'ulot jarayonida to'garak a'zolarining ishlarini to'garak rahbari tomonidan kuzatish imkoniyati bo'lmaydi, shuning uchun, o'quvchilarning ijodiy faoliyati bir xilda rivojlanmaydi.

Mehnatni tashkil etishning yakka shaklidan yuqorida ko'rsatilgan kamchiliklarga qaramasdan, mashg'ulotlarning 80% ida foydalaniladi.

1.8. To'garak rahbarining o'quv yili va mashg'ulotlarga tayyorgarligi

«O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarining rahbar, pedagog va muhandis-pedagog xodimlariga qo'yiladigan malaka talablari to'g'risida»gi Nizomda to'garak rahbari lavozimining vazifalari quyidagicha belgilanadi:

— kollejdagi to'garak ishlarini tashkil qiladi va boshqaradi. Yoshlarni Vatanga sadoqat, milliy g'urur, yuksak axloq, buyuk ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalashga, ularning qobiliyatini rivojlantirishga, qiziqishlarini qondirishga, darsdan tashqari bo'sh vaqtlarini tashkil qilishga qaratilgan to'garak mashg'ulotlarini olib boradi;

— o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini to‘garak ishlari orqali mustahkamlaydi;

— guruh rahbarlari, tarbiyachilar, kutubxona xodimlari, otanalar bilan, boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib boradi;

— to‘garak ishlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar kiritadi;

— to‘garak ishlarini targ‘ibot qiladi;

— o‘quvchilar bilan yakka tartibda ish olib boradi;

— madaniy-ommaviy, tarbiyaviy tadbirlarni o‘tkazadi;

— o‘quvchilar ijodkorligini aks ettiruvchi burchaklar tashkil qiladi;

— o‘quvchilarni ijodkorlik ko‘rgazmalarida qatnashishga jalb qiladi;

— malakasini va kasb-kor mahoratini muntazam oshirib boradi.

To‘garak rahbari quyidagilarni bilishi zarur: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini, O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonunini, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ni; davlatimizning ichki va tashqi siyosatini, ta’lim va yoshlar to‘g‘risidagi hukumat tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlarni; O‘zbekiston Respublikasi ramzlarining mazmun va mohiyatini; ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha direktiv va me‘yoriy hujjatlarni, o‘quvchilar shaxsi rivojlanishining asosiy qonuniyatlarini, ularning talab, qiziqish xususiyatlarini; pedagogika va psixologiya, fiziologiya va gigiyena asoslarini; zamonaviy ta’lim-tarbiya usullarini; turli xil madaniy-ommaviy tadbirlarni tashkil qilishni; fan, texnika, madaniyat va san’atning yangi yutuqlarini, to‘garaklar, seksiyalar va klub birlashmalarining tegishli ixtisoslik bo‘yicha rivojlanish dasturlarini; darsdan tashqari hamda ommaviy hordiq ishlari bo‘yicha me‘yoriy hujjatlarni; zamonaviy o‘qitish texnika vositalari va ulardan foydalanish usullarini; mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik texnikasi qoidalarini bilishi zarur.

Ish stajiga qarab malaka talablari uch xil bo‘ladi: 1-toifali to‘garak rahbari, 2-toifali to‘garak rahbari, to‘garak rahbari.

Yangi o‘quv yilini rejalashtirish o‘quv dasturi bilan qaytadan tanishishdan boshlanadi, bunda tushuntirish xati o‘rganiladi. Tushuntirish xatini o‘rganishda mashg‘ulotlarning vazifalarini, o‘quv jarayonini tashkil qilishda ko‘rgazmali qurollardan foydalanish, to‘garak a‘zolari faoliyatini tekshirish, baholash va hokazolarga oid uslubiy ko‘rsatmalarni yana bir marta tahlil etish kerak. Fan bo‘yicha dasturning mazmuni bilan ham tanishib chiqish kerak. Dasturdagi har qaysi sinf to‘garak a‘zolari o‘zlashtirishlari kerak bo‘lgan bilim,

ko'nikma, malakalar, bo'limlar mavzulari va ularga ajratilgan soatlarni o'rganish zarur. Shundan so'ng har bir sinf uchun o'rgatiladigan buyumlar tanlanadi. Buyumlarni tanlashda to'garak rahbari quyidagilarga e'tibor berishi kerak:

1. Buyumlarga ishlov berish usullari o'quv dasturiga mos ke-lishi kerak.

2. Buyum aniqlik darajasi, vaqti, to'garak a'zolarining kuchi yetishi hamda avvalgi bilimlari asosida tanlanishi kerak.

3. Buyumlarni loyihalash usullari to'garak a'zolariga tushu-narli va oson o'zlashtiriladigan bo'lishi kerak.

O'quv yilini rejalashtirishda va tayyorlanadigan buyumlarning turlarini tanlashda bolalarning o'zlashtirish darajalarini esdan chiqarmaslik kerak. Guruhdagi iqtidorli bolalarni aniqlash, ular-ning qiziqishi va bilimlarini o'stirish yo'llarini aniq belgilash kerak. O'rtacha bilimli bolalar o'z-o'zidan iqtidorli bolalarga ergashadilar va ish unumdorligi ortadi.

To'garak rahbari yangi o'quv yiliga tayyorgarlik ko'rishda to'garak a'zolarining unumli mehnatini tashkil qilishni ham yo'lga qo'yishi kerak. Buning uchun yangi o'quv yiliga qadar to'garak rahbari biror korxona, tashkilot, firmalar bilan shartnoma tuzishi lozim.

Yangi o'quv yiliga tayyorgarlik ham, o'quv xonasini ta'mirlash ham to'garak rahbarining zimmasiga tushadi.

O'quv yiliga tayyorgarlik ko'rishda to'garak rahbari taqvim - mavzu rejani bir yilga, yarim yilga tuzadi. Taqvim-mavzu rejani tuzishda butun o'quv materialini mashg'ulotlarga taqsimlanadi. Mashg'ulot tiplari, ta'lim metodlari, ko'rgazmali qurollar, tarqatma manbalar aniqlanadi. Bunday mavzular bo'yicha mashg'ulotlar to'plami belgilanadi. Mashg'ulot to'plamini tashkil etishda quyi-dagilarga amal qilinadi:

1. Mavzuning o'quv fanidagi o'rni.
2. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi.
3. To'garak a'zolarining yangi mavzuni o'zlashtirishdagi tay-yorgarligi.
4. To'garak a'zolarining ijodiy ishlar ko'rgazmasini tayyor-lash imkoniyatlari.
5. Mavzuni o'rganish natijalari.

To'garak rahbari har bir mashg'ulotga tashkiliy va metodik tayyorlanadi.

Tashkiliy tayyorlanishda to‘garak rahbari xonani, kerakli asbob-uskunalarini, tikuv mashinalari, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar, ko‘rgazmali qurollar, tayyor namunalarni tayyorlaydi. Tashkiliy ishni bajarishda to‘garak rahbari foydalaniladigan jihoz va mazkur sharoitda tayyorlanadigan buyum namunasini o‘zi bajarib ko‘rishi kerak. Bu bilan to‘garak rahbari:

1. To‘garak a‘zolariga shaxsiy namuna bo‘lib, obro‘si oshadi.
2. To‘garak rahbari tayyorlagan namuna to‘garak a‘zolariga taqqoslash manbayi bo‘ladi.
3. To‘garak a‘zolarining ishni bajarishda qanday qiyinchiliklarga duch kelishlari va qanday xatolarga yo‘l qo‘yishlari mumkinligini tasavvur qiladi.

To‘garak rahbari har bir o‘quvchining tikuv mashinasi va kerakli ish jihozlari bilan ta‘minlanganligiga erishishi zarur. Ko‘rgazmali qurollar tayyorlash, tarqatma manbalarni tayyorlash ham to‘garak rahbarining vazifasiga kiradi. Mashg‘ulotning rejasi qanchalik to‘liq bo‘lsa, uni o‘tishda rahbarga shunchalik ko‘p yordam bo‘ladi.

Mashg‘ulotga tayyorlanishda yana o‘quv adabiyotlar ustida ishlash, metodik adabiyotlar va qo‘llanmalarni qarab chiqish kerak. Bundan tashqari, navbatdagi mashg‘ulotga tayyorlanishda to‘garak rahbari ochiq mashg‘ulotlar, ko‘rgazmali mashg‘ulotlar natijalarini o‘rganib chiqishi kerak. Ko‘rgazmali qurollarni tayyorlash uchun ham jiddiy e‘tibor talab qilinadi. To‘garak rahbari mashg‘ulotga tayyorlanishda avvalgi guruh yoki avvalgi yillardagi shu mavzuni bajarishda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar sababini ham aniqlaydi.

Metodik tayyorlanishda to‘garak rahbarining tayyorlanishi mashg‘ulot rejasini tuzish bilan boshlanadi. Mashg‘ulot rejasi qanchalik to‘la, batafsil yozilgan bo‘lsa, u shuncha ko‘p yordam beradi. To‘garaklarni tashkil etishda ham aniq maqsad qo‘yilishi shart.

Mashg‘ulot davomida quyidagi maqsadlar qo‘yiladi:

1. *Ta‘limiy maqsad*: mashg‘ulot davomida to‘garak a‘zolariga yangi bilimlar, ma‘lumotlar beriladi, ko‘nikma va malakalar shakllantiriladi, bilimlar mustahkamlanadi.

2. *Tarbiyaviy maqsad* to‘garak a‘zolariga tarbiya turlaridan bi-rontasini singdirishni nazarda tutadi. Bularga o‘quvchilarning badiiy didini, iqtisodiy bilimini, mehnatga bo‘lgan munosabatini, mehnat madaniyatini, axloqini, jismoniy rivojlanishini shakllantirish kiradi.

3. *Rivojlantiruvchi maqsad* to'garak a'zolarining bilimlarini amalda qo'llash yo'llarini, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishni, mavzuni hayot bilan bog'lashni o'rgatishni nazarda tutadi.

To'garak mashg'ulotlari jarayonida uning a'zolari moda oynomalaridan, tikuvchilik bo'yicha qo'shimcha adabiyotlardan, tikuvchilik ma'lumotnomalaridan foydalanadilar. Ko'rgazmaga tayyorlanishda o'tgan yilda bajarilgan ishlar, tayyor tikuvchilik buyumlari, albomlardan, mashg'ulot mazmuniga mos bo'lgan diafilmlardan ham foydalaniladi.

To'garak mashg'ulotlarining rejasini tuzishda va tashkil etishda to'garak a'zolarining ish xususiyatlari va bilimlari hisobga olinishi kerak. Fanlararo bog'lanishga (mehnat ta'limi, matematika, fizika, kimyo) e'tibor berish kerak.

Mashg'ulotlar o'tkazish jarayonida ayrim hollarda ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiya uyushtirish ham mumkin. Bunday hollarda to'garak a'zolari aynan o'zlari tanlagan kasblari bo'yicha chuqur bilimga ega bo'ladilar, to'garak rahbari mashg'ulotga tayyorlanishda buni esdan chiqarmasligi kerak.

To'garak mashg'ulotlarini turli mashg'ulot turlaridan foydalanilgan holda o'tkaziladi. Ko'proq ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va aralash mashg'ulot turlaridan foydalanib o'tish yaxshi natija beradi. Chunki bunda bajarilgan mehnat faqat unumli bo'lib qolmay, balki biror maqsadga qaratilgan, ijodiy bo'lishi kerak. Shuning uchun, ish boshlashdan oldin yangi bilimlar berish, ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan ijodiy masalalarni hal qilish kerak.

To'garak mashg'ulotlarini quyidagi bosqichlarda o'tkaziladi.

I. *Tashkiliy qism*. Bunda asosan bugungi mashg'ulot mazmuni eshittiriladi. Har bir to'garak a'zosining mashg'ulotga tayyorgarligi tekshirib aniqlashtiriladi.

II. *O'tilgan mavzuni takrorlash*. Bu bosqichda to'garak a'zosi tomonidan o'tilgan mavzu yuzasidan savollar beriladi, tikish ketma-ketligi takrorlanadi.

III. *Yangi mavzu bo'yicha yo'llanma berish*. Har bir to'garak a'zosiga o'zining bajarayotgan ishi yuzasidan tegishli yo'llanma beriladi. Yo'llanma berish jarayoniga albatta mehnat ta'limi darslari jarayonida olgan bilimlariga tayaniladi. Tikish ketma-ketligini aniqlashda to'garak a'zosining o'zi ham ishtirok etishi shart.

IV. *Amaliy ish*. Har bir to'garak a'zosi aniqlangan ketma-ketlik asosida buyumlarini tikishni davom ettiradi. Amaliy ish

jarayonida to'garak rahbari tomonidan ish sifatini tekshirib turiladi. Yakka holda yo'llanma beriladi.

V. *Mashg'ulotga yakun yasash* jarayonida buyumlarni namoyish etish, ko'rgazma tashkil etish usullari yaxshi natija beradi. Bunda chiroyli ko'ylaklar, to'qilgan buyumlarni ko'rish orqali to'garak a'zolari o'zlari tikayotgan ish sifatini aniqlash va taqqoslash imkoniga ega bo'ladilar. Bu vaqtda to'garak a'zolari uyga vazifani ham belgilaydilar. Mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida ko'ylakni tikish uchun vaqt yetarli bo'lmaydi. Bu vaqtda o'quvchilar ko'proq yo'llanmalar olish bilan cheklanadilar, asosan ishni uyda davom ettiradilar.

To'garak mashg'ulotlari zveno, brigada, yakka shakllarda tashkil etiladi. To'garak mashg'ulotlarini tashkil etishda mehnat obyektlarini tanlash yaxshi samara beradi.

Bundan tashqari, o'z-o'zini boshqarishni tashkil etishga ahamiyat berilishi shart. Har bir to'garakka sardorlar saylanishi va ular to'garak a'zolarining mustaqil ish olib borishlarini ta'minlashda asosiy rahbarlikni qo'lga olishlari kerak. To'garak sardorlarini to'garak rahbari yo'lga solib turishi va yo'llanmalar berib borishi kerak.

To'garak ishlarini yo'lga qo'yish va yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni ijobiy hal etishda faqat to'garak a'zolarining jonbozligi kamlik qiladi. To'garaklarda quyidagi tashkiliy ishlar ham to'g'ri hal etilishi kerak:

1. To'garak ishini o'tkazish uchun doimiy joyning zarurligi.
2. Ish qurollarining yetarliligi.
3. To'garak ishida bajarilgan ishlar ko'rgazmasining tashkil etib turilishi.
4. To'garak a'zolarini rag'batlantirib turish.
5. To'garak rahbari bilim va malakasining yetarliligi.

Maktabdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida to'garak a'zolarining badiiy didlarini o'stirish, iqtisodiy bilimlarini kengaytirishga alohida e'tibor beriladi, ya'ni ularni tarbiyalashga yaxshi sharoit yaratiladi.

To'garak a'zolari ongiga gazlamani isrof qilmaslik, ota-ona mehnatini e'zozlash, vaqtdan unumli foydalanishni singdirish maktab va sinfdan tashqari ishlarning asosini tashkil etishi kerak. Buning uchun turli mavzularda suhbatlar uyushtirish kerak. Masalan, «5—6 santimetr gazlamadan nimalar tayyorlash mumkin?», «Har bir daqiqa qadri», «Bir daqiqada nimalar ishlab chiqarish mumkin?» kabi suhbatlar gazlamalarni tejashga undaydi.

Buyumlarni bichishda qolgan qoldiqlarni bir joyga yigʻib, ular-dan roʻzgʻorda qoʻllaniladigan turli buyumlarni tikish ham toʻgarak aʼzolarini tejamkorlikka undaydi, badiiy didlarini oʻstiradi.

Buyumlarni bichishda qoldiqlardan uy-roʻzgʻorda kerakli buyumlarni tayyorlash har kimning ham qoʻlidan kelavermaydi. Chunki, har bir boʻlakni oʻylab kesib, ranglarini bir-biriga mos-lab biron shaklga keltirish kerak. Buning uchun katta mahorat, iqtisodiy bilim, izlanish va sabr-toqat talab etiladi. Bu xususiyat-lar oʻz-oʻzidan shakllanmaydi. Bunga toʻgarak rahbarining ish tajribasi, toʻgarak aʼzolariga va oʻziga nisbatan talabchanligi, maq-sadining aniqligi asosida erishiladi.

Milliy kashtachilik asosida turli shakllarda quroqlar tikib, yostiqjildlar, bolalar karavoti devoriga osiladigan gilamcha, turli shakllardagi qozon ushlagich, choynak yopqich, yelpigʻichlar ti-kish mumkin. Bu tikilgan buyumlarni xayriya yarmarkalarida sotib, toʻgarak uchun kerakli ish qurollari, gazlamalar sotib olish mum-kin. Hozirgi zamon talabiga koʻra, bozor iqtisodiyotiga moslash-gan holda toʻgarak aʼzolarining iqtisodiy tarbiyalariga ahamiyat berish, tashabbuskorlik mahoratlarini aniqlash, politexnik taʼlim, tanlagan kasblari boʻyicha koʻnikma va malakalarini rivojlanti-rish, ayniqsa, ijodiy qobiliyatlarini oʻstirishga ahamiyat beriladi. Tejamkorlikka oʻrgatish toʻgarak aʼzolarining alohida olgan bilim va koʻnikmalariga asoslanadi. Toʻgarak aʼzolari ota-onasining qa-yerda ishlashini, jamiyat uchun qanday foyda keltirishi, buning qanchalik zarurligidan xabardor boʻlishi kerak. Ular oʻzining mehnati bilan oila budjetiga ozmi-koʻpmi hissa qoʻshayotganini seza olishi lozim. Eng muhimi toʻgarak unda kelajakda egallashi kerak boʻlgan kasbga muhabbat uygʻota olishi kerak.

1.9. Mashgʻulotni kuzatish, tahlil qilish va baholash metodikasi

Jahon talablariga javob beruvchi zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash bevosita toʻgarak rahbarining ilmiy-metodik potensiali, kasbiy mahorati, uning masʼuliyati va tashabbuskorligiga bogʻliq. Ushbu oʻrinda toʻgarak rahbarining mashgʻulotlarni kerakli toʻgʻri yoʻnalishga olib boruvchi kasbiy mahorat darajasi muhim ahami-yatga ega boʻladi.

Toʻgarak rahbarining mashgʻulotlarni tashkillashtirishdagi koʻp qirrali faoliyatini bir yoki ikki koʻrsatkich yordamida tavsiflab

bo'lmaydi. O'quv ishlari rahbarning pedagogik mahoratini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkich sanaladi. O'z navbatida rahbarning pedagogik mahorati o'tilayotgan mashg'ulotlar sifati bilan belgilanadi. Bu o'rinda ochiq mashg'ulotlarni tashkillashtirish metodlarini to'g'ri joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Mashg'ulot rahbarning pedagogik faoliyatini tahlil qilish, uning ilg'or tajribalarini o'rganish va ommalashtirishning muhim shakllaridan biri sanaladi. Bichish-tikish to'garagi mashg'ulotlarini kuzatishga bir qancha talablar qo'yiladi:

- mashg'ulotni kuzatishdan asosiy maqsad;
- to'garak rahbarining ogohlantirilishi;
- to'garak xususiyatlarining hisobga olinishi;
- mashg'ulotning oxirigacha kuzatilishi;
- kuzatilgan mashg'ulotning tahlil etilishi.

To'garak mashg'ulotlari turli maqsadlarda kuzatilishi mumkin: ko'p yillik ish tajribasini o'rganish; yosh to'garak rahbariga metodik yordam ko'rsatish; to'garak a'zolarining bilimlarini aniqlash va baholash bo'yicha ish uslubini o'rganish va hokazo. Mashg'ulotni kuzatish uchun avvaldan tayyorgarlik ko'riladi. To'garak rahbari ogohlantiriladi. Kuzatuvchi esa mashg'ulot ishlanmasi bilan tanishadi, mashg'ulotning maqsadini aniqlaydi va kuzatish uchun bir qancha topshiriq-savollar tuzadi.

Mashg'ulotlarni kuzatishda o'quv muassasasi pedagogik va metod kengashi hamda tegishli fan bo'yicha metod kengash a'zosi bo'lgan to'garak rahbarlari ishtirok etishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Ochiq mashg'ulotlar to'garak rahbarlarining ta'lim metodlarini to'g'ri tanlashi va o'z o'rnida qo'llashi, yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishiga oid tajribalarini o'rganish asosiga quriladi. Ko'p yillik tajribalarga ko'ra to'garak rahbarining mashg'ulotlarni tashkil qilishdagi faoliyati quyidagi 4 guruh ko'rsatkichlar asosida samarali baholanishi mumkin:

1. Mashg'ulotning tashkiliy jihatdan talabga javob berish darajasi.
2. Mashg'ulot uchun tanlangan ta'lim metodlarining talabga javob berish darajasi.
3. Og'zaki ta'lim metodlaridan foydalanish.
4. Amaliy ta'lim metodlarini qo'llash.

Ta'lim metodi tushunchasining mohiyati to'garak rahbari va to'garak a'zosining o'zaro birgalikdagi faoliyati aniq maqsadli, boshqariluvchi jarayon ekanligini ta'kidlaydi. Shu sababli birinchi

ko'rsatkich sifatida metodlarga oid qayd etilgan ikki asosiy tushuncha: maqsadning aniq belgilanishi va boshqariluvchanlikni ta'minlash uchun avvalo mashg'ulotning tashkiliy jihatdan talabga javob berish darajasi kiritildi.

Bichish-tikish to'garagi mashg'uloti turli metodlarni qo'llagan holda tashkillashtiriladigan mashg'ulot bo'lgani uchun ikkinchi ko'rsatkich sifatida bu metodlarni to'g'ri tanlanganligi olindi. Mos ravishda tanlab olinadigan metodlarsiz o'qitish bilan jarayon maqsad va vazifalarini hal etishga yoki to'garak a'zolari tomonidan o'quv materialini o'zlashtirilishiga erishib bo'lmaydi.

To'garakning aynan o'ziga xos jihatlari ham mavjud bo'lib, bulardan asosiysi mashg'ulotlarning amaliy tarzda tashkillashtirilishi bilan izohlanadi. Bu talabning bajarilishi uchun nazariy va amaliy ta'lim metodlarining nisbati to'g'ri belgilanishi hamda didaktik talablar asosida amalga oshirilishi lozim bo'ladi.

Shu kabi xususiyatlarning bichish-tikish to'garagi rahbarlari tomonidan to'g'ri amalga oshirilishini o'rganish uchun qayd etilgan uchinchi va to'rtinchi ko'rsatkichlar kiritildi. Quyida sanab o'tilgan ko'rsatkichlar mazmuniga to'xtalib o'tiladi.

1. Mashg'ulotning tashkiliy jihatdan talabga javob berish darajasi quyidagi ko'rsatkichlar yordamida o'rnatiladi:

1.1. Mashg'ulotga o'z vaqtida kelish va mashg'ulotning o'z vaqtida boshlanishi to'garak rahbari intizomini tavsiflovchi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi.

1.2. To'garak xonasining mashg'ulotga tayyorgarlik darajasi. Toza, ozoda va shinam bo'lgan sinf xonasi mashg'ulotning maroqli o'tishini ta'minlaydigan omillardan biri.

1.3. To'garak jurnalini yuritish. Har bir to'garak rahbari sinf jurnalida davomatni, o'tilayotgan mashg'ulot mavzusini, uyga beriladigan vazifa va topshiriqlarni qayd qilib borishi zarur.

1.4. Davomat darajasi. To'garak a'zolarining mashg'ulotga qatnashish darajasi ularning to'garak rahbari tomonidan mashg'ulotning tashkillashtirilishi, uning qiziqarliligi va samardorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

1.5. Mashg'ulotga sababsiz qatnashmayotgan o'quvchilarga nisbatan ko'rilayotgan chora. To'garak a'zosining sababsiz mashg'ulotga kelmasligi, bir tomondan uning o'qishga bo'lgan mas'uliyatsizligi va loqaydligi bilan belgilansa, ikkinchi tomondan to'garak rahbarining mashg'ulot o'tish darajasi o'quvchlarni

qoniqtirmayotganligi yoki qoldirilgan mashg'ulotlarni qo'shimcha ravishda o'zlashtirish to'garak rahbari tomonidan talab qilinmayotganligi bilan izohlanishi mumkin.

1.6. Mashg'ulot jarayonida to'garak a'zolarining intizomi va faollik darajasi. Mashg'ulot talab darajasida o'tilgandagina sinf xonasida tartib va to'garak a'zolari faolligi ta'minlanadi. A'zolarining vaqt-vaqti bilan mashg'ulot mavzusiga oid savollar bilan murojaat qilishi, o'z mulohazalarini bayon qilishi mashg'ulot jarayonidagi faollik va intizomning mavjudligidan dalolat beradi.

2. Mashg'ulot uchun tanlangan ta'lim metodlarining talabga javob berish darajasi quyidagi ko'rsatkichlar yordamida o'rnatiladi:

2.1. Mashg'ulot ishlanmasining mavjudligi va unga fan metod uyushmasi tavsiyasining borligi.

2.2. Mashg'ulot mavzusining «O'quv rejası va dasturi talablari»ga mos tushish darajasi. O'quv rejasiga binoan o'qitilayotgan mavzular haftalar bo'yicha taqsimlangan bo'lib, mashg'ulot jadvali qayd etilgan soatlarga asoslangan holda o'tilmog'i lozim.

2.3. Ta'lim metodining ilmiy-nazariy saviyasi va zamonaviylik darajasi. Mashg'ulot uchun tanlangan ta'lim metodi hozirgi zamon talablarini o'zida aks ettirishi lozim. Aks holda tanlangan metod eskirgan, davr talabiga javob bermaydigan darajada bo'ladi. Bunday hol to'garak rahbarining o'z ustida ishlamayotganligidan dalolat beradi.

2.4. Ta'lim metodining qabul qilinuvchanlik darajasi. Mashg'ulot ishlanmasi matni ravon, aniq va sodda tilda yozilishi zarur. Shundagina u to'garak a'zolariga tushunarli qilib yetkazilishi mumkin.

2.5. Ta'lim metodlarining tarbiyaviy ta'sir darajasi. To'garak rahbari to'garak a'zolarida kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishi bilan birga, uni milliy istiqlool mafkurasi ruhida tarbiyalashi lozim. Buni mashg'ulot mavzusi bilan bog'lagan holda, fanga oid tushunchalar bilan uyg'un ravishda amalga oshirish lozim.

3. Og'zaki ta'lim metodlaridan foydalanishda o'qitish jarayonidagi an'anaviy usullardan (mashg'ulotni didaktik tartibda o'tkazish, mashg'ulot soatining asosiy qismini diktovka usulida yozdirishdan) uning faol usullari (suhbat, muammoli vaziyatlar uyushtirish, test va amaliy o'yinlarni qo'llash kabi pedagogik texnologiya elementlaridan foydalanish)ga o'tish to'garak a'zolarining bichish-tikishga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi. Shu nuqtayi nazardan, og'zaki ta'lim metodlariga baho berishda quyidagi ko'rsatkichlarga e'tibor beriladi:

3.1. Mavzuni bayon qilish sifati, uning muammoli o'tish darajasi. Diktovka tarzida o'tiladigan mashg'ulot uning faolligini ta'minlamaydi, talabalarni muloqotga chorlamaydi. Natijada mashg'ulot zerikarli o'tadi. Mashg'ulotni suhbat shaklida uyush-tirish o'qitish samaradorligini oshiradi, talabalarining esa mavzuni qabul qiluvchanligini bir necha baravar ko'proq ta'minlaydi.

3.2. Mashg'ulotni o'tish jarayonida to'garak rahbarining to'garak a'zolari bilan bog'lanish darajasi. Rahbar to'garak a'zolarining yuksak intizomini ta'minlagan holda mashg'ulot da-vomida u yoki bu mulohazalar bilan ularni bahslashishga chorlab borishi lozim. Birorta to'garak a'zosi mashg'ulot vaqtida mavzu-ga oid bo'lmagan ish bilan band bo'lmasligi kerak.

3.3. Mashg'ulot o'tish jarayonida ko'rgazmali qurollar, texni-ka vositalari va axborot texnologiyalarini qo'llash darajasi. Mashg'ulotning jozibali va ko'rgazmali o'tishi ko'p jihatdan to'garak rahbarining mashg'ulot jarayonida jadval, sxema, dia-grammalar, albom va boshqa didaktik materiallardan foydalanish darajasiga bog'liq bo'ladi. Jadval, sxema va diagrammalarni doskaga chizib ko'rsatish to'garak a'zolarining qabul qiluvchanlik daraja-sini oshirsa-da, lekin ularni chizish to'garak rahbarining vaqtini oladi. Natijada mazkur mavzu uchun ajratilgan vaqtda o'tilishi lozim bo'lgan savollar o'tilmay qoladi.

4. Amaliy ta'lim metodlarini qo'llash. O'quv materialining xarakteriga ko'ra mehnat ta'limida amaliy mashg'ulotlar boshqa o'quv predmetlaridan farq qiladi, bu esa ta'lim metodlaridan foy-dalanishda qator o'ziga xos xususiyatlarni keltirib chiqaradi. To'ga-rak rahbarlari tomonidan bu xususiyatlarni to'g'ri e'tiborga olina-yotganligi quyidagi ko'rsatkichlar asosida baholanadi:

4.1. Amaliy ta'lim metodlaridan foydalanishda to'garak rah-barining mahorati quyidagi omillar orqali baholanadi: mashg'ulot vazifalarining bajarilishini rejalashtirish, tezkor rag'batlantirish, yo'llanma berish va nazorat qilish, yo'l qo'yilgan kamchiliklar sabablarini aniqlash, ta'lim maqsadiga to'la erishishni ta'minlash uchun tegishli tuzatishlar kiritib borishga erishish.

4.2. Amaliy mashg'ulotlarda yo'riqnoma berishning to'g'ri tashkil etilganligi. Har qanday mashg'ulotlar davomida kirish, joriy va yakuniy yo'riqnoma berilishi shart. Yo'riqnoma berishda unga nisbatan qo'yiladigan didaktik talablarga amal qilinishi, og'zaki tushuntirish va namunalarni namoyish qilish, shuningdek, baja-rilgan ish tahlili to'g'ri yo'lga qo'yilishi lozim.

4.3. Amaliy mashqlarning to'g'ri tashkillashtirilishi. Mashqlar kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishning negizi hisoblanadi. Ish o'rnini tashkil qilishga, asboblarni sozlashga, dastlabki mehnat usullari va harakatlarini o'zlashtirishga, ko'nikma va malakalarni takomillashtirishga doir mashqlar mazmuniga ko'ra bir-biridan farq qiladi. To'garak rahbari bu boradagi xususiyatlarini to'g'ri anglay olishi va amaliy qo'llashi mashg'ulot samaradorligining muhim belgisi hisoblanadi.

4.4. Amaliy metodlar asosida o'tiladigan mashg'ulotlarning takomillashganlik darajasi to'garak a'zolarining yog'och, metall va boshqa materiallarga ishlov berishda tegishli ish qurollari hamda dastgohlardan, ovoz yozuvchi va namoyish etuvchi uskunalar, jumladan, kompyuterlar yordamida mashqlar bajarishdan o'rinni foydalanishi bilan belgilanadi.

Bichish-tikishni o'rgatish mashg'uloti yakunida fan metod-uyushmasining maxsus yig'ilishi o'tkazilib, to'garak rahbari faoliyati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha muhokama qilinadi. Metod-uyushma yig'ilishi qarorida ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy tadbirlar va erishilgan yutuqlarni omalashtirishga oid ishlar aniq bandlarda aks ettiriladi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish ikki xil shaklda: frontal va yakka tarzda o'tkaziladi. To'garakda yakka tekshirish uchun qulay sharoit vujudga keladi, chunki to'garak a'zolarining biridan so'rash boshqa to'garak a'zolarini ishdan chalg'itmaydi. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish og'zaki, yozma va amaliy bo'lishi mumkin.

To'garak a'zolarining bilimi, ko'nikma va malakalarini tekshirish jarayoni quyidagi didaktik masalalarni hal qilishga yo'naltirilgan:

- bilim, ko'nikma va malakalar sifatini aniqlash;
- to'garak a'zolarini to'garak jarayonida rag'batlantirish;
- mashg'ulotni tashkil qilish va uni o'tkazishdagi nuqsonlarini aniqlash va ularni bartaraf etish;
- to'garak a'zolarida o'z-o'zini nazorat qilish malakalarini tarkib toptirish.

Bilim, ko'nikma, malakalarni tekshirish oldindan ishlab chiqilgan reja asosida o'tishi kerak.

To'garak a'zolarining bilim, ko'nikma va malakalarini quyidagi talablarni bajarishini hisobga olib baholanadi:

- nazariy va texnologik bilimlar me'yori va ularni amaliy ish jarayonida qo'llay bilishi;

— asboblari, moslamalar va boshqa jihozlarni bilishi va ularni ishga sozlay olishi;

— amaliy ish jarayonida xavfsizlik texnikasi va sanitariya-gigiyena talablarini bajara bilishi;

— ajratilgan vaqtda buyumni tayyorlashi;

— mehnat uslublarini qanchalik egallay bilishi;

— dars jarayonida yozma va grafik hujjatlardan foydalana bilishi va ularning oddiylarini tuza bilishi;

— ish joyini nechogʻliq toʻgʻri tashkil qila bilishi;

— gazlamalarni tanlay bilishi;

— nechogʻliq mustaqil ishlay bilishi va texnik izlanishi (ish jarayonini rejalashtirishi);

— buyumni tayyorlash sifatining yuqori boʻlishiga erishishi;

— texnika va texnologik talablarni toʻgʻri bajara bilishi.

Mashgʻulotlarda toʻgarak aʼzolarining bilim va malakalarini aniqlashning joriy, davriy, yakuniy hisobga olish turlari mavjud.

Joriy hisobga olish har bir mashgʻulotda amalga oshiriladi. Joriy hisobga olishni ogʻzaki soʻrash va suhbat davomida yangi materialni mustahkamlash va topshiriqlarni mustaqil bajarish chogʻida, nazorat, amaliy ishlarni, turli grafik topshiriqlarni bajarish vaqtida umumlashtiruvchi takroriy soʻrashlar yoʻli bilan oʻtkazish mumkin. Hisobga olishning bu turi oʻquvchilarning bi-chish-tikish toʻgaragi boʻyicha ilmiy-texnikaviy bilimlarini, mehnat koʻnikmalarini va malakalarini tekshirishning eng muhim usulidir.

Davriy hisobga olish toʻgarak aʼzolarining oʻzlashtirishini oʻquv yili orasida hisobga olish sanaladi.

Toʻgarak aʼzolari toʻgarakni tugatishda bitiruv malakaviy ishini taʼlim muassasasi oʻqituvchilari, xalq taʼlimi muassasalari vakillaridan tuzilgan hayʼat aʼzolari ishtirokida himoya qiladi. Bunday bitiruv malakaviy himoya ishining eng asosiy bosqichlari mazmunini soʻzlab berish, olingan natijalarda toʻxtash va bunda grafikkoʻrgazmali materiallardan foydalanishdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishini baholashda tushuntirish xati, ilova va grafik materiallarini bajarish sifati va toʻliqligi hisobga olinadi. Bitiruv ishlaridan koʻrgazmalar tashkil etiladi.

1.10. Toʻgarak jarayonida kasbga yoʻllash ishlari

Har bir insonning hayotida oʻz oʻrnini topish, qayerga borib oʻqish, qanday kasbni egallash muammosi tugʻiladigan bir davr boʻladi. Muammoning muhimligi, yoshlarni kasbga yoʻnaltirishga

oid bir qancha amaliy masalalarni shoshilinch ravishda hal qilishning zarurligi hozirgi vaqtda ko'plab mutaxassislar: pedagoglar, psixologlar, shifokorlar, iqtisodchilar, sotsiologlar va g'oyat xilma-xil sohalarda ishlovchi amaliyotchi xodimlarning e'tiborini o'ziga jalb etadi. Bu borada ko'plab mutaxassislarning ishtirok etishi va ish olib borishi muammoni to'g'ri va kompleks tarzda hal etish uchun zamin va sharoitlar yaratib beradi, albatta.

Shu bilan birga, bu mutaxassislarning har biri oliy ma'lumot olgan, muayyan ish tajribasiga ega xodimlardir. Shu boisdan ular kasbga yo'naltirish sohasidagi o'z faoliyatida o'zlariga ma'lum bo'lgan metodlarga, muammoga yondashuv usullariga hamda idrok qilish uslubi va shu kabilarga tayanadilar.

Maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish muammosiga oid e'lon qilingan asarlarning tanqidiy tahlili va ommaviy maktablar tajribasini umumlashtirish asosida to'garak rahbarlarining e'tiborini yosh avlodga mehnat tarbiyasi berish va ularni kasbga yo'naltirishga doir yetarli darajada yaxshi ishlab chiqilmagan bir qancha muammolarga alohida qaratish lozim. Bular:

a) yuqori sinflarning to'garak a'zolarini kasbga yo'naltirish tadbirlarini ishlab chiqish;

b) mintaqa sharoitlarini, milliy an'analarni hisobga olib, umumta'lim maktablari va to'garak uchun kasbga yo'naltirish tadbirlarini ishlab chiqish;

d) kasbga yo'naltirish vazifalarini amalga oshirish bilan 5—7; 8—9; 10—11- sinflar to'garak a'zolarining umumiy mehnat, politexnik yo'nalishi va kasbiy tayyorgarligi o'rtasida uzviy aloqaning yo'qligi muammolaridir.

Fan-texnika taraqqiyotining hozirgi talablari asosida yoshlarga mehnat tarbiyasi berish va ularni ishchi kasblarini egallashga yo'naltirish shakl va metodlarini takomillashtirishning yangi yo'llarini qidirishga to'g'ri keladi.

Kasbga yo'naltirish ishida iqtisodiy muammolar muhim o'rin tutadi. Bular orasida xalq xo'jaligini rivojlantirish va kadr muammolari alohida ahamiyat kasb etadi. Bu masalalarni kasbga yo'naltirish jihatlari bilan o'zaro bog'liq tarzda talabalarning mustaqil mashg'ulotlarida ko'rib chiqish tavsiya etiladi.

Hozirgi fan-texnika va ijtimoiy taraqqiyot sharoitida yosh avlodni jamiyat barpo etishda faol qatnashishga tayyorlash lozim bo'lgan maktabning, maktabdan tashqari tashkilotlarning roli har qachongidan ko'ra o'sdi.

Shu munosabat bilan to'garak a'zolariga ilm-fan asoslarini mustahkam singdirish, ularda yuksak onglilikni tarbiyalash, umuminsoniy axloqiylikni shakllantirish, yosh avlodni turmushga va mehnatga, ijtimoiy zarur kasblarni ongli ravishda tanlashga tayyorlash ta'lim va tarbiyaning hamma bosqichlarida hozirgi maktabning, maktabdan tashqari muassasalarning vazifalaridir.

Kasbni to'g'ri tanlash inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan kasbning qanchalik to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Tanlangan kasb har bir maktab, to'garak a'zosining obyektiv vazifasiga, qiziqishiga, mayliga, qobiliyatiga va imkoniyatlariga mos bo'lishi uchun uning sog'lig'ini, o'zlashtirishini va hissiyotlarini hisobga olish lozim, bular ijtimoiy-foydali va unumli mehnatda hammadan ko'ra ko'proq qaror topadi va namoyon bo'ladi.

Inson bajarayotgan ishlariga ijodiy munosabatda bo'lib, mehnat unumdorligini doimo oshirib borsa, tanlagan kasbga zo'r qiziqish bilan qarasa, o'z ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning qobiliyatlari mehnatda takomillashib borsa, o'shandagina u mehnatdan qoniqish hosil qiladi va xursand bo'ladi. Bunday holda har bir shaxs jamiyatga eng ko'p naf keltiradi.

Inson shug'ullanayotgan ishini yaxshi ko'rsa, bundan u xursand bo'ladi, qoniqish hosil qiladi, zo'r tashabbus ko'rsatadi, toliqmay mehnat unumini oshiradi.

Maktab to'garak a'zolarining kasb tanlashi ongli zaruriyat bo'lishi va ayni vaqtda jamiyat manfaatlariga mos bo'lib tushishi, yigit va qizlarning kamolot yo'lida shaxsiy muddaolarini qondirishi lozim. Buning uchun yuksak darajada ma'lumotli bo'lish zarur.

Sanoat tez rivojlanganligi, qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash va elektrlashtirish borasida katta qadamlar qo'yilganligi, ilm-fan, texnika va madaniyatni yuksaltirish sohasidagi muvaffaqiyatlar bir tomondan, yoshlarning qiziqishlariga va qobiliyatlariga muvofiq, ikkinchi tomondan, xalq xo'jaligi talab-ehtiyojlariga asosan kasb tanlashlari uchun amaliy jihatdan cheklanmagan imkoniyatlar yaratdi; umumiy ta'lim maktabida, to'garak mashg'ulotida, politexnika ta'limi jarayonida kasbga yo'naltirish muammosini ijobiy hal qilish uchun barcha shart-sharoitlar vujudga keltirildi.

Kasbga yo'naltirish to'garak a'zolariga politexnik ma'lumot berish masalalari bilan, kasb tanlash esa muayyan bilim darajasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Yosh avlodda mehnatga ijodiy munosabatni tarbiyalash muhimdir. Ijodkorlik inson faoliyatiga umuman xos narsadir. Bolalik davridanoq qobiliyatlarini har tomonlama kamol toptirish uchun imkoniyat mavjud bo'ladi, chunki bolalar yoshligidanoq mehnatga qiziqib qoladilar. Ular o'z o'yinlarida ota-onalariga, atrofdagi kishilarga taqlid qiladilar, ularning mehnat harakatlarini takrorlaydilar. Faoliyatga ana shunday intilish, kattalarning mehnatiga taqlid qilish bolalarga maktabgacha yoshdayoq hammabop mehnat malakalarini singdirish uchun qulay omil bo'lib xizmat qiladi.

Kasblarning tiplari. Mehnat predmetiga qarab barcha kasblar beshta («odam—tabiat», «odam—texnika», «odam—odam», «odam—belgili sistema», «odam—badiiy obraz») tipga bo'linadi.

«*Odam — tabiat*». Bu yerda mehnatning asosiy, yetakchi predmeti jonli tabiatdir. Bu tipga quyidagi kasblar kiradi: urug'shunos, chorvador, meva-sabzavotshunos, davlat urug'chilik inspeksiyasining laboranti, kimyoviy-bakteriologik analiz laboranti, zootexnik, agronom.

Mazkur tipdagi kasbni tanlash vaqtida tabiatga qanday munosabatda bo'lish juda muhim ahamiyatga ega: unga dam oladigan, ko'ngilxushlik qiladigan joy deb qarash yoki butun kuchg'ayratni biror mahsulot ishlab chiqarishga sarf etishga shaylanayotgan ustaxona deb qarash mumkin. Buni odam ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan, jonli tabiatga aloqador ijtimoiy-foydali mehnat jarayonida yoki tegishli to'garaklar, qiziqish bo'yicha tuzilgan guruhlarining mashg'ulotlarida qatnashib o'zida sinab ko'rishi mumkin.

«*Odam — tabiat*» tipidagi kasblarni tanlash vaqtida hisobga olish zarur bo'lgan yana bir jihat bor. Mehnatning biologik obyektlarining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular murakkab, o'zgaruvchan va nostandart bo'ladi. O'simliklar ham, jonivorlar ham, mikroorganizmlar ham dunyoga kelib yashaydi, o'sadi, rivojlanadi. Shuningdek, kasallikka chalinadi va halok bo'ladi. Bu sohada ishlaydigan xodim tirik organizmlar to'g'risida juda ko'p narsalarni shunchaki bilibgina qolmay, shu bilan birga, ko'pincha muqarrar ravishda sodir bo'ladigan yoki sodir bo'lish ehtimoli kutilgan o'zgarishlarni ham oldindan ko'ra bilishi kerak. Aniq mehnat vazifalarini hal qilish vaqtida odamdan tashabbuskorlik va mustaqillik talab qilinadi, u tabiatga nisbatan g'amxo'r va uzoqni ko'ra oladigan kishi bo'lishi kerak.

«*Odam — texnika*». Bunday kasblar tipida mehnatning asosiy yetakchi predmeti texnika obyektlari (mashinalar, mexanizmlar

va h.k), materiallar, energiya turlaridan iborat bo'ladi. Jonsiz tabiat obyektlari (yerosti boyliklari, tuproq, suv, o'rmon va qishloq xo'jaligi mahsulotlari) ham ko'p jihatdan shularga o'xshagan bo'ladi.

«Odam — texnika» tipidagi kasblardan quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

— qazib olingan tuproq, tog' jinslariga ishlov berish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: buldozer mashinisti, burg'ilash qurilmasining dizelisti, kon texnigi, muhandis va sh. k.;

— nometall sanoat materiallari, buyumlar, chala mahsulotlarga ishlov berish va ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: duradgor, tikuvchi, muhandis-texnolog va boshqalar;

— mashinalarni, asboblarni mexanik usulda yig'ish va montaj qilish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: tokar, dastur bilan boshqariladigan dastgohlar operatori, slesar-asbobsoz, texnik-metallurg, yarimavtomat mashinalarda elektr bilan payvandlovchi va h.k.;

— texnologiya mashinalari, jihozlari, transport vositalarini ta'mirlash, sozlash va ularga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: ta'mirlovchi-slesar, texnologik jihozlar sozlovchisi, muhandis-mexanik va boshqalar;

— binolar, inshootlar konstruksiyalarini montaj qilish, ta'mirlash bilan bog'liq bo'lgan kasblar: armaturachi-betonchi, qo'lda ishlatiladigan asbob bilan kavsharlovchi — elektr payvandlovchi, slesar, kema ta'mirlovchisi, arxitektor va boshqalar;

— elektr jihozlari, uskunalar, apparatlar ta'miri, sozlanishi va ularga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: radio va televizion apparatlarga xizmat ko'rsatish va ularning ta'miri bo'yicha radiomexanik, elektroslesar, dastur bilan boshqariladigan dastgohlarni sozlovchi, elektr aloqalari texnigi, radiofizik va boshqalar;

— yuk ko'tarish, transport vositalarini qo'llash va ularni boshqarish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: avtomobil haydovchisi, mexanizator, fuqaro aviatsiyasining uchuvchisi, avtomobil transportidan foydalanish muhandisi va boshqalar;

— qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan kasblar: oshpaz, novvoy, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash bo'yicha muhandis-texnologlar va boshqalar.

«*Odam — odam*». Bu yerda asosiy mehnat predmeti odamlardir. Mazkur mehnat sohasida mayllar, qiziqishlar qay darajada ekanini aniqlashda o'quv predmetlaridan tashqari, jamoat ishlarida, kollektiv ravishda o'tkazilgan tadbirlarni tashkil etishda ish-

tirok etib orttirilgan tajribalar ham yordam beradi. Mazkur tipga kiradigan quyidagi kasblarni ajratib ko'rsatish mumkin:

— odamlarni o'qitish va tarbiyalash bilan, bolalar jamoalarini uyushtirish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyachisi, ishlab chiqarish ta'limi ustasi, o'qituvchi, to'garak rahbarlari va ishlab chiqarishni boshqarish, odamlarga, jamoaga rahbarlik qilish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: avtotransport korxonasining dispetcheri, ishlab chiqarishni tashkil etish bo'yicha muhandis-ekonomist va boshqalar;

— maishiy, savdo xizmati ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: sotuvchi, satarosh, kompleks qabul punktida buyurtmalarni qabul qiluvchi va boshqalar;

— axborot xizmati ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: shaharlararo aloqa telefonistkasi, ma'lumotnomalar byurosining xodimi, ekskursovod va boshqalar;

— odamlarga informatsion-badiiy xizmat ko'rsatish hamda badiiy jamoalarga rahbarlik qilish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: klub xodimi, dirijor va boshqalar;

— tibbiy xizmat ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan kasblar: feldsher, tibbiyot hamshirasi, shifokor va boshqalar.

«Odam — odam» tipidagi kasblarga oid mehnatning asosiy mazmuni odamlarning o'zaro bir-biriga ta'sir ko'rsatishidan iboratdir. Bunday bir-biriga ta'sir ko'rsatishning muhim qismi o'zaro munosabatlar hisoblanadi.

Mazkur tipdagi kasb bo'yicha muvaffaqiyatli ishlash uchun odamlar bilan aloqaga kirishish va ular bilan doimiy ravishda mu-loqotda bo'lishni, odamlarni tushunishni, ularning o'ziga xos xususiyatlarini bilib muomala qilishni o'rganib olish kerak, shuningdek, ishlab chiqarish, fan, texnika, san'at va boshqa shu singari tegishli sohaga oid bilimlarni egallab olish lozim.

Odamlar bilan ishlash unchalik oson ishlardan emas. Misol uchun yakka buyurtma korxonalarida buyurtma qabul qiluvchi kas-bini olib ko'raylik. U ish vaqtida har xil odamlar bilan muomala qilishi kerak. Buyurtmachilar har xil bo'ladi: ular orasida o'ta sinchkovlari ham, moda tanlashda ikkilanib turadiganlari ham, haddan tashqari ko'p gapiradiganlari ham uchrab turadi va hoka-zo. Buyurtmachi bilan muomala qila olish esa buyurtma oluvchining vazifasidir. Bu yerda buyurtma oluvchiga o'ziga xos iste'dod, og'ir-vazmin, xushmuomala, xushfel bo'lish mahorati zarur bo'ladi.

«Odam — odam» tipidagi kasb tanlash uchun juda muhim va zarur bo'lgan shaxsiy jihatlarning qisqacha ro'yxati quyidagilardan iborat:

- odamlar bilan ishlash jarayonida barqaror yaxshi kayfiyatda bo'lish;

- odamlar bilan muomalada bo'lishga o'zida ehtiyoj sezish, jamoat, otaliq ishlarida sidqidildan ishtirok etish;

- boshqa kishilarning niyatini, o'y-fikrlarini, kayfiyatini tushuna olish, fikran o'zini boshqa kishining o'rniga qo'yib ko'rish qobiliyati;

- turli kishilar bilan umumiy til topa olish.

«*Odam — belgili tizim*». Kasblarning bu tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun'iy tillar asosiy yetakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi tizimlari dunyosida — matnlar, chizmalar, sxemalar, kartalar, jadvallar, formulalar, yo'l belgilari ichida yashaydi. Binobarin, bularning hammasini biladigan tegishli mutaxassislar ham zarur.

«Odam — belgili tizim» tipiga quyidagi kasblar kiradi:

- hujjatlarni (ona tilida yoki chet tilida) rasmiylashtirish, ish yuritish, matnlar va ularning qayta yozilishi, qayta kodlashtirilishi bilan bog'liq bo'lgan kasblar: tarjimon, kotib, telegrafchi, texnik redaktor va boshqalar;

- sonlar, miqdoriy nisbatlar mehnat predmeti hisoblangan kasblar: hisoblash mashinalarining operatori, nazorat-hisobchi, dasturchi, buxgalter, texnik-rejalovchi va boshqalar;

- shartli belgilar tizimi, obyektlarning shartli tasviriy ko'rinishidagi axborotlarni qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan kasblar: chizmachilar, topograf, texnik-geodezist, muhandis va boshqalar.

Mazkur tipdagi kasblarning birortasida muvaffaqiyatli ishlash uchun mana shu belgilar olamiga, sirdan qaraganda quruq belgi bo'lib ko'rinadigan olamga xayolan sho'ng'ib ketadigan, tevarak-atrofni o'rab olgan hayotdagi predmetli xususiyatlarni birdan unuta oladigan va butun diqqat-e'tiborni u yoki bu belgidan iborat ma'lumotlarga qarata oladigan darajadagi alohida qobiliyat zarur bo'ladi. Shartli belgilar shaklidagi ma'lumotlarni qayta ishlash vaqtida ma'lumotlarni nazorat qilish, tekshirish, hisobga olish, qayta ishlash vazifasi, shuningdek, yangi-yangi belgilar, belgi tizimlarini yaratish vazifasi paydo bo'ladi.

«*Odam — badiiy obraz*». Kasblarning bu tipida badiiy obrazlar, ularning tuzilish usullari yetakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Bu tipga oid quyidagi kasblarni ko'rsatish mumkin:

— tasviriy faoliyat bilan bogʻliq boʻlgan kasblar: badiiy mebellar ishlab chiqarish boʻyicha duradgor, toshga oʻyib gul soluvchi yoki elektrotexnik (teatrda), poyabzal konstruktor modelyeri, grafik-rassom va boshqalar;

— musiqa faoliyati bilan bogʻliq boʻlgan kasblar: pianino va royallarni sozlovchi, orkestr artisti, kompozitor va boshqalar;

— adabiy-badiiy faoliyat bilan bogʻliq boʻlgan kasblar: badiiy adabiyot redaktori, adabiy xodim va boshqalar;

— aktyorlik-sahna faoliyati bilan bogʻliq boʻlgan kasblar: teatr artisti, estrada artisti va boshqalar.

«Odam — badiiy obraz» tipidagi kasblarning oʻziga xos xususiyatlaridan biri shundan iboratki, xodim amalga oshirgan, sarf qilgan mehnatining anchagina qismi tashqi tomondan qaragan kishining koʻziga koʻrinmay, yashirincha qoladi. Bundan tashqari, mehnatning soʻnggi natijasiga erishish uchun, yaʼni ijroning yengil, zoʻriqmasdan bajarilishi va oʻynalayotgan rolining tabiiy chiqishi uchun juda koʻp kuch-gʻayrat sarf qilishga toʻgʻri keladi. Chunonchi, sahnada bor-yoʻgʻi bir necha minut davom etadigan tomoshani koʻrsatish uchun artist har kuni bir necha soatlab mehnat qilishi kerak.

Toʻgaraklarni tashkil etish jarayonida kasbga yoʻllash uchun qulay sharoit yaratiladi. Mashgʻulot davomida faqat kasblar bilan tanishish emas, balki bevosita kasbning barcha tomonlarini ochish, mehnat sharoitlarini koʻrsatib berish mumkin. Toʻgarak aʼzolarini kasbga yoʻllashning quyidagi **shakl va usullari** mavjud.

Toʻgaraklarda kasb tanlashga yoʻllash. Toʻgarak rahbari toʻgarak aʼzolarini mashgʻulotlar davomida bajariladigan ishga bogʻliq kasblar bilan tanishtiradi. Bichish-tikish jarayonida toʻgarak aʼzolari bichuvchi, tikuvchi, rassom, konstruktor, dizayner, muhandis-texnolog, meʼyorlarni hisoblovchilar haqida bilib oladilar.

Ekskursiyalarda kasb tanlashga yoʻllash. Odatda toʻgarak aʼzolarini ekskursiyaga olib borish orqali mavzuni chuqur oʻrganishga qulay sharoit yaratiladi. Bu imkoniyatdan toʻgarak aʼzolarini kasb tanlashga yoʻllash uchun foydalaniladi. Masalan, toʻgarak aʼzolarini tikuvchilik korxonalariga olib borib, bichish-tikish sexlaridagi jarayon, ularda faoliyat koʻrsatuvchi ishchi kasblari bilan tanishtiriladi. Agarda ishchilarning oʻzlari kasblari haqida, tayyorlayotgan mahsulotlari haqida gapirib bersalar toʻgarak aʼzolari koʻproq tasavvurga ega boʻladilar.

O'rgatilayotgan soha bo'yicha ishlab chiqarish ilg'orlari bilan uchrashuv o'tkazish. To'garak rahbari tomonidan ilgari mazkur to'garakka qatnagan, biror korxonada faoliyat ko'rsatayotgan insonlar taklif etilib, ular bilan uchrashuv o'tkaziladi. Bunday uchrashuvlar ko'pincha tantanali vaziyatda o'tadi. To'garak a'zolari mehmonlar uchun turli esdalik sovg'alari tayyorlaydilar. Bunday tadbirlarning tarbiyaviy ahamiyati katta.

Har xil ommaviy tadbirlar o'tkazish orqali kasblarga yo'llash. Kasbga oid bellashuv, munozara, ko'rgazmalar o'tkazish mumkin. Har xil buyumlarni tikish bo'yicha rolli tikish jarayoni orqali ham kasbga yo'llanadi.

Kasblarni chuqur o'rganish. To'garak jarayonida bichish-tikish to'garagi a'zolari turli mahsulotlarni tikish orqali kasbiy ko'nikma va malakaga ega bo'ladilar.

To'garak rahbari to'garak ishlarini rejalashtirish jarayonida kasblarga tegishli buyumlarni tikishga e'tibor beradi, kasb xususiyatlari haqida ma'lumot berish orqali o'quvchilarning qiziqishlarini oshiradi.

Bo'lim yuzasidan nazorat savollari

1. Bichish-tikish to'garagi mashg'ulotlarini tashkil etishning maqsad va vazifalari haqida ma'lumot bering.

2. To'garak mashg'ulotlari qanday tartibda tashkil etiladi?

3. Bichish-tikishni o'rgatish jarayonida yoshlarga qanday tarbiya beriladi?

4. Mashg'ulotlar jarayonida to'garak a'zolarini tarbiyalashning qanday usullari mavjud?

5. To'garak rahbari tarbiyalash usullarini qanday yo'llar bilan olib boradi?

6. O'quv dasturini tuzishga qanday talablar qo'yiladi?

7. O'quv rejaga qarab qanday hujjatlar ishlab chiqiladi?

8. Taqvim-mavzu rejaning bo'limlarini izohlab bering.

9. To'garakning qanday yillik rejalar mavjud?

10. Bichish-tikish to'garagining 1-, 2- va 3- yilidagi ish rejalariga qanday buyumlarni tikish kiritilgan va bu buyumlarni qanday tanlanadi?

11. Bichish-tikishga o'rgatishda qanday mashg'ulot shakllari qo'llaniladi?

12. Bichish-tikishga o'rgatishda qanday mashg'ulot usullari qo'llaniladi?

13. Ishlab chiqarish korxonasiga hamda turli ko'rgazmalarga ekskursiyalar uyushtirish bosqichlari haqida ma'lumot bering.

14. Mashg'ulotlarda muammoli ta'limning afzalliklari nimalarda ko'rinadi?
15. Amaliy ishni bajarish bo'yicha to'garak a'zolariga qanday yo'llanmalar beriladi?
16. Bichish-tikishga o'rgatish xonalarida mashg'ulotni tashkil etishning qanday yo'llarini bilasiz?
17. To'garak mashqlariga qanday didaktik talablar qo'yiladi?
18. To'garak a'zolarini bichish-tikishga o'rgatish jarayonida darsliklardan foydalanish yo'llari haqida ma'lumot bering.
19. Mashg'ulotlarda darsning qanday tiplaridan foydalaniladi?
20. Mashg'ulotlarda darsning qanday noan'anaviy tiplaridan foydalaniladi?
21. To'garak a'zolarida mehnat ko'nikmasi va malakalarni shakllantirishning qanday asosiy shartlari bor?
22. Bichish-tikishga o'rgatish to'garagida ta'limning qanday tizimlari mavjud?
23. Bichish-tikishga o'rgatish to'garagida ta'limning qanday tamoyillari mavjud?
24. Mashg'ulotlarda mehnatni tashkil etishning qanday shakllaridan foydalaniladi?
25. To'garak rahbari o'quv yili va mashg'ulotlarga qanday tayyorgarlik ko'radi?
26. Mashg'ulotlar davomida qanday maqsadlar qo'yiladi?
27. Mashg'ulotlar qanday kuzatiladi va tahlil qilinadi?
28. Bichish-tikish to'garagi mashg'ulotlarini kuzatishga qanday talablar qo'yiladi?
29. Mashg'ulot uchun tanlangan ta'lim metodlarining talabga javob berish darajasi qanday ko'rsatkichlar yordamida o'rnatiladi?
30. Bichish-tikish to'garagi mashg'ulotlarida kasbga yo'llash ishlari-ning mazmunini yoritib bering.
31. Kasbning qanday tiplarini bilasiz?